

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका

आनन्दभूमि

The Ananda Bhoomi

वर्ष ३३ अंक १० माघपूर्णिमा (सि पुन्हि)

आनन्दभूमि

नेपालको पहिलो बौद्ध मासिक पत्रिका

बु.सं. २५४९

न.सं. ११२६ सि पुन्हि

२०६२, माघपूर्णिमा

वर्ष ३३ अंक १०

The Ananda Bhoomi A Buddhist Monthly:

Year. 33 No. 10

बौद्ध वचन

नीधिनं व पवत्तारं -यं पस्ते वज्जदसिसनं ।
निरग्यहवादिं मेधाविं-तादिसं पणिडतं भजे ॥
तादिसं भजमानस्त्व-सेय्यो होति न पापियो ॥

आफ्नो दोष देखाई दिनेलाई गाडेको धन देखाई दिने मित्र भनी ठानु
पर्दू जानिहरु आफुलाई गालि गरेर सिकाउनेको सत्संगात छाडेनन् ।
त्यस्ताको सत्संगत गर्नाले आफ्नो उन्नति सिवाय हानि हुदैन ।

कार्यालय ठेगाना

आनन्दकुटी विहार गुथि

पोस्ट बक्स : ३००७, आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू
फोन : ४२७१४२०, फ्याक्स : ४२२८०९७
ई-मेल : anandkutibihar@ntc.net.np

पार्श्विक रु. १५०-

एकप्रति रु. १५।-

आनन्दभूमि

पार्श्विक ग्राहक बनी सहयोग गरी

विषय सूची

१) सम्पादकीय	-	२
२) पाठक प्रतिक्रिया	-	३
३) सम्यक संकल्प	-आ. भ. कुमार कास्यप	४
४) साकेत जातक	-	५
५) सप्तरी र पहिलो विहार	-भिक्षु संघरक्षित	६
६) धर्मपद-अडुक्या भाग-४		
कृति : एक लघु समीक्षा	-क्रोण्डन्य	१३
७) १ प्रेम र धृणा ..... !	-भिक्षु धर्मभूति आनन्द	१७
८) धर्मको रस	-सत्यनारायण गोयकर	१८
९) कस्तो ध्यान भावना	-भिक्षु सुजनकिर्ति	२०
१०) Human Progress:		
Reality or Illusion ?	-philip. M.Eden	२१
११) बाल मञ्च	-	२२
१२) बौद्ध गतिविधि	-	२४

आवरण पृष्ठ

सप्तरीमा नवनिर्मित बौद्ध विहार

समुद्धाटनको एक भलक

-फोटो भिक्षु संघरक्षित सधाराम

बेपालको पाहिलो बोट मानसिक पत्रिका
उत्तराखण्ड व्यापार

निर्देशक
मिश्न कुमारकाशयप महास्थानीय

सल्लाहकार
मिश्न ज्ञानपूर्णिक महास्थानीय
तीर्थानारायण मानन्धर

संरचापदक
मिश्न धर्मसूति

प्रबन्ध सम्पादक
संघरत्न शाक्य

सहयोगी
मिश्न प्रजारत्न / अस्सजि

आर्थिक व्यवस्थापक
माणिकरत्न शाक्य

विशेष सहयोगी
त्रिभुवनधर तुलाधर

सहयोगी
मणिरत्न तुलाधर

सहयोगी
बुद्धजन्मी समारोह समिति (श्रीघः),
मिश्न मैत्री महास्थानीय (लुमिकीनी), अ. इन्द्रावती,
सत्यना शाक्य, नरेश बजाचार्य/विद्यादेवी शाक्य
(बुटवल), याम शाक्य (वेनी), सञ्जु बजाचार्य
(पाल्या), उत्तम बुद्धचार्य (पोखरा), कृष्णप्रसाद शाक्य
(बाग्नुड), विजय गुरुड (लमजुड) शेर्खर शाक्य
(नारायणगढ), सुवर्णभूमि शाक्य (भैरहावा),

कर्मचुटर सज्जा
तथा
आवरण सज्जा
नसना कम्प्युटर सर्भिस, ४२४७०६५

मुद्रण
एस. प्रिन्टर्स, लगान, काठमाडौ

प्रकाशक
आनन्दकुटी विहार गुथि
आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू

सम्पादकीय

सचेतता र सजगता .....

'मनो पुब्वज्ञमा धर्मा.....'

समस्त धर्महरूमध्ये मन नै अग्रपक्तिमा आउँछन् । अतः मनोसेत्ता मन नै सर्वश्रेष्ठ हुन् भन्ने बुद्ध वचनले यो संसारमा मनेको वा चित्तको भूमिका नै मुख्य हुन्छ भन्ने पुष्ट्याउँदछ । आफूदेखि लिएर परिवार, समाज, देश र विश्वमा पनि फैलाउन सकिने एकमात्र तत्व छन् भन्ने त्यो मन नै हुनु पर्दछ । अतः बुद्धले 'मनोमया' भनि संसार भनेकै मनोमया छ भनेर दर्शाउन भएकोछ । संसार भनेकै मन हो, मन भनेकै संसार हो । त्यसकारण आ-आफ्नो मनलाई बुभन्नु र चिन्त्नु नै सर्वोपरिहितको मुल कारक तत्व बन्न जान्छ । अबः आफ्नो मनको स्वभाव अर्थात मनस्थितिलाई बुभन्न जान्न सक्दछ तब मात्र त्यस स्वभावलाई त्यस मनस्थितिलाई समयानुकूल र परिस्थिति अनुरूप बहुजन हिताय् सुखायको लागि परिवर्तन परिमार्जन अभिवर्धन गर्न सकिनेछ हुन्छ ।

जब समयानुकूल र परिस्थिति अनुरूप आ-आफ्नो मनस्थिति र स्वभावलाई स्वः र परहितको लागि परिवर्तन, परिमार्जन र अभिवर्धन गर्दछ तब मात्र त्यहाँ सुख-शान्ति र समृद्धिको गत बस्त थाल्दछ । त्यस जगलाई पनि समयानुसार पेरिमार्जित गर्दै लान सकेमा मात्र त्यसबाट प्रयोजन लिन सकिनेछ हुन्छ । त्यसको लागि पनि आफ्नो मनलाई सचेत र सजग बनाउनु पर्ने नै हुन्छ । ताकि मनमा कुचेतना वा असजताले वास लिन सक्नु छ । जब स्वार्थता मनमा प्रवेश गर्दछ तब मन कलुषित हुन जान्छ । कलुषित मनले जे सोचेता पनि भनेता पनि वा गरेता पनि त्यसको परिणाम नराम्रो नै आउँदछ । जुन दुःख, पीडा र पश्चातापको लागि कारक बन्दछ । यसकारण आ-आफ्नो मनलाई सचेत र सजग बनाइराङ्गु अति आवश्यक हुन आउँदछ । जसले आफ्नो मनलाई सचेत र सजग बनाइ राख्दछन् उसले मानसिक शुद्धता हासिल गर्दा सक्दछ । मानसिक शुद्धताले शारीरिक स्वस्थतालाई मजबुद बनाउँदछ । जब तन र मन स्वच्छ र शुद्ध हुन्छ तब मात्र उसले आफ्नो हित र परिहितको लागि कल्पना गर्न सक्दछ र कार्य सम्पादन गर्न सक्दछ । त्यस्तो व्यक्तिहरूको बढावाले नै परिवार, समाज र देशमा अनि विश्वमा सहि अर्थमा शान्ति र सुखको अनुभूति दिलाउन सकिने हुन्छ । अतः आफ्नो कर्तव्याकर्तव्यलाई बुझी कार्य सम्पादन गरेर सबैको शान्ति र सुखको लागि हामी सबैले आफ्नो तर्फबाट प्रयास गर्न सकौ ।

स्तरीय लेख भएन ?

विगत ३३ वर्षदेखि निरन्तररूपमा प्रकाशित हुडै आएको बौद्ध मासिक आनन्दभूमि पत्रिका समयमै पढन पाउँदा खुशी नै छौं । तर पुरानो पत्रिका भएर पनि स्तरीय लेख नहुँदा केही खल्लोपनको महशूस गर्दछु ।

आशा छ, भविष्यमां स्तरीय लेख पढन पाउने आशाका साथै आनन्दभूमि पत्रिकाको उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना गर्दछु ।

प्रेमपूर्ण कर्मचार्य
बागबजार

तीतो सत्य :-४

आभा

जन्मनु पनि दुःखै तः हो एक,
जन्मेपछि मर्नु स्वभाव नै त हो ॥
जन्मेकोमा रमाउन्छौ हामी एक,
मृत्युमा रोदन हाम्रो किन अनेक ? ॥१॥

त्यो पनि दुःखैतः हो एक,
रोग व्याधिले ग्रष्ट गराउन्छ अनेक ॥
छ्यचल्केको देखिन्न कुनै एक,
पिडाले भरिएको आँशु नयन अनेक ॥२॥

असह्य दुःख पराइसंग बस्नु,
त्यो पनि त एक दुःखै नै हो ॥
आफ्नोसंग बिछोडिएर बस्नु,
त्यो त भन महा अति नै भो ॥३॥

दुःखै दुःखको जञ्जालमा,
फेरी थपे अर्को एउटा दुःख ॥
पञ्चेन्द्रियको बाहु वशमा,
रम्नु नै रह्यो सबैभन्दा ठूलो दुःख ॥४॥

भुल्दछौ आफैले आफूलाई तब,
पिडाबाट मुक्त भएको हुन्छ जब ॥
क्षणभंगुरको खुसिमा भुम्दछौ तब,
भुल्दछौ नैतिकता, अनैतिकता जब ॥५॥

पिएर भुलिन्न त्यो कुनै दुःख,
लाएर लाइन्न त्यो कुनै प्रित ॥
चाहेर पाइन्न त्यो कुनै सुःख,
समाएर छोडिन्न त्यो कुनै चित्त ॥६॥

फेरि एउटा बुद्ध पठाऊ

-हरिकुमार श्रेष्ठ

यो देश नेपालमा शान्तिको सट्टा बम र बारुद्ध मात्र हुने भयो
यो देश नेपालमा बुद्ध र शान्ति कता गयो ।

यो देश नेपाललाई छत्तीस जातको फुलवारी र शान्ति क्षेत्र
भनिएको थियो
दैव संयोग नेपालमा फुलफुलबीच लडाई भइदियो ।

कति बलियो नेपाली खुकुरी र बमले पनि छुन्न
अब फेरि यो देशमा शान्ति, शान्तिको
अग्रदूत बुद्ध नआई हुन्न ।

हे नेपाली दाजु भाइ अब त देशमा अशान्ति हटाऊ
यो देशम धेरै अशान्ति मच्चियो फेरि एउटा बुद्ध पठाऊ ।

सम्यक संकल्प

आचार्य भिक्षु कुमार कास्यप महास्थविर
आनन्द कुटी विहार, स्वयम्भू

“भनिन्छ एक भूठ लुकाउन सय भूठ बोलिन्छ ।”
उपरोत्त भनाइबाट यो स्पष्ट हुन्छ कि मानिस आफ्नो स्वार्थन्धताको लागि कितिसम्म भूठ बोल लालायित हुन्दो रहेछ र यसरी आफ्नो दुष्कर्म लुकाउन प्रयत्नरत हुनमा आर्य अष्टाङ्गीक (मध्यम) मार्ग अन्तरगत रहेको दोश्रो खुड्किलो सम्यक संकल्प याने (सही रूपमा विचार गर्नु वा सोच्नु) नवुभनाले वा सम्यक संकल्प बिषय ज्ञान नहुनाले भनेमा यसमा कसैको दुईमत नहोला । यसर्थ मानव जातिले आफ्नो दैनिक कार्य तालिकालाई जसरी ख्याल गर्दै उसैगरी सम्यक संकल्पलाई पनि व्यबहारिक जीवनमा उर्तान सकेको खण्डमा यो समाज, राष्ट्र, अन्तराष्ट्रियस्तरमा र व्यक्ति व्यक्ति बीच हुने जुनअसमझदारिपन र शंकाको घेराबाट टाढिई समझदारिको परिधि भित्र समाहित भई विश्वलाई नै स्वर्ग तुल्य बनाउन नसकिएला भन्न नसकिने चाहिँ होइन । तब हामीले आर्य अष्टाङ्गीक वा मध्यम मार्ग के हो ? र यसको अनुगमनले मानव जातिलाई के फाइदा छ ? यस मार्गको के उपयोगिता छ ? र यसबाट हामी कति सभ्य र सुशिक्षित छन् भन्ने अनुमान लगाउन सक्छौ ।

अब हामी आर्य अष्टाङ्गीक मार्ग अन्तरगत दोश्रो खुड्किलोको रूपमा रहेका सम्यक संकल्प के हो ? यस मार्ग अन्तरगत के कस्ता वाधा व्यवधानहरू रहेका छन् ? भन्ने बिषय बारे केहि चर्चा गर्नेतिर लागौ ।

सम्यक संकल्प याने सही संकल्प वा सरल भाषाबाट परिभाषित गर्ने हो भन्ने रास्तो विचार वा सोचलाई सम्यक संकल्प भनिन्छ । अझ यसलाई धार्मिक भाषामा विवेचना गर्नु परेमा “आफुलाई पनि र अरुलाई पनि अहित नहुने कार्य कारण नचिताउने मनस्थितिलाई नै” सम्यक संकल्पको रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । दर्शनको रूपमा उल्लेख गर्नुपर्दा आँखाले देखेको र कानले श्रवण गरेको दृष्टि वा शब्दलाई सोही रूपमा मात्र सिमित राखि त्यसको अलावा अन्य अर्थ नलिने वा नसोच्ने प्रकृतिलाई नै सम्यक संकल्पको व्याख्या गर्न सकिन्छ । अन्यथा जुन देखेको हो सो देखेकोमात्र र सुनेकोलाई सुनेकोमात्र सिमित नराखि त्यसलाई अनेकार्थमा लिई चिन्तन र मनन गरी पुरानो धारणालाई पुनरजिवित गराई भवितव्यको आशंकामा अर्थ लगाइन्छ भने त्यस प्रवृत्तिलाई सम्यक संकल्प मान्न सकिन्न । जस्तै: उदाहरणको रूपमा बुद्धकालिन घटनालाई प्रस्तुत गर्दछु ।

दैनिक आफ्नो जीविका यापनको लागि एक भिक्षु एक शिकारी पनि आफ्नो घरबाट शस्त्रबलका साथ जंगल तिर लागदछ । गमनागमनको अवस्थामा ती दुवैको भेट हुन्छ विहानै श्रमण ब्राह्मणको दर्शन गर्नुलाई मंगल मानिएता पनि शिकारीले त्यसलाई कुसाइत र अशुभका रूपमा लिए, र मनमनै आज विहान विहानै कस्तो मुण्डनको मुख देख्नु पन्यो आज केहि पनि शिकार गर्न नसकिने भयो । उस्ले त्यस द्विन केहि पनि शिकार पाएन यसरी दिनभरको निरर्थक प्रयास, थकान र भोकले शिकारीलाई विहान भएको घटनाले मनमा बेचैन बनायो र सोचमा दुबे कि त्यस भिक्षुले गर्दा आज खालि हात फर्क्नु पन्यो, आज घरमा गालि खाने भइयो आदि कुरा खेलाउन्दै फर्किरहेका शिकारीले संयोगबश सोही भिक्षुलाई पुनः भेटदछ । एक तः प्रथम भेटमै कलुषित विचार र अप्रसन्न थिए त्यस शिकारी, दाश्रोमा एउटै शिकार नपाउन र अन्तमा घर फर्कन्दापनि जुन आफुले नचाहेका व्यक्ति संग पुनः भेट हुनु आदि कारणले शिकारीलाई आफ्नो रिसलाई थाम्न सकेन र आफ्ना शिकारीका सैन्यबललाई आदेश दिए खत्तम पार यसलाई । आफ्ना मालिकको आदेश पाउने वित्तिकै विवेक सुन्य र के उचित के अनुचित सोच्ने बुद्धि नभएका शिकारीका शिकारी कुकुर सैन्यबलले तत्कालै हमला गरे विना हातहतियारधारी भिक्षु के नै गर्न सक्यो र आफ्नो बचावको लागि नजिकैको रुखमा चढे । रुखमा चढेका भिक्षुलाई तलवाट शिकारीले भालाबाट प्रहार गर्ने र पाइतलामा डोब्न शुरु गरे । यसरी तलवाट सुरोको प्रहार र मार्थ आफू भुण्डरहेको हातको विचमा रहेको आफ्नो शरीरको लुगालाई सन्तुलन गर्न नसकि लुगा (काषायवस्त्र) तल खसे र शिकारीलाई छोपे आफ्ना मालिकका एकोहोरो आदेशको पालन गरिरहेका शिकारी कुकुरहरूले भिक्षु खसेको थानि आकामक रूपमा हमला गरे । विवेक सुन्य कुकुरहरूको अवस्था देखि रुखबाट तल ओर्लिएका भिक्षुले कुकुरहरूलाई धपाई र रगताम्मे र कुकुरहरूको टोकाईले धुजा धुजा भएका आफ्नो लुगा टक्टक्याएर मिलाउन्दैविचार गरे मैले गर्दा शिकारीको यस्तो दुर्दशा आइयो । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने जब कोही कसैले आफ्नो विचारलाई सही मोड दिन नसकि गलत विचार लिइन्छ भने उस त्यस व्यक्ति आफू स्वयले दुष्परिणामको सामना गर्दै नै साथै अन्य व्यक्तिहरूलाई

पनि दोधार र दोमनको अवस्थामा पुच्याङ्गन्ध। जस्तै माथिको उदाहरणमा जुन देखेको हो सोलाई देखेमा मात्र सिमित राखेको भए त्यस घटना घट्ने थिएन होला तर शिकारीले उक्त दृष्टिलाई दृष्टमा सिमित नराखि पुरानो लाकोक्तिलाई पुनर जागृत गराई भवितव्यको आशंकाले आफ्नो सोचाइलाई गलत तर्फ माडे र सम्यक संकल्पबाट टाढिए। तसर्थ सम्यक संकल्प हाम्रो दैनिक जीवनको लागि अत्यावश्यक मात्र नभई हाम्रो सोचाई र बिचार गलत भएमा त्यसबाट आउने परिणाम कोहि कसैको हित नहुने समेत हामी अनुमान लगाउन सक्छौं।

सम्यक संकल्पका प्रकारका बारे केहि बुझनेतिर लागौं :- १) नैष्कर्म्य संकल्प, २) अव्यापाद संकल्प र ३) अविहिंसा संकल्प। यसरी बुद्धले तीन प्रकारका सम्यक संकल्पका बारे देशना गर्नुभएको पाईन्छ।

१) नैष्कर्म्य संकल्प-याने काम विषय बन्धन छोडी आफ्नो स्वतन्त्र चिन्तनमा लीन हुने ज्ञानलाई नै नैष्कर्म्य संकल्प भनिन्छ र सोही अनुरुप लिने संकल्पलाई नै नैष्कर्म्य संकल्प भनिन्छ। जसरी सिद्धार्थ राजकुमार आफ्ना पिता महाराज शुद्धोदनले बनाइदिएका ऐयाशिपूर्ण महलहरूमा नर्तकिहरुका बीच विलाषियुक्त सुखमय जीवन विताइरहेका थिए। तर जब नगरोद्यानको परिभ्रमण समय हिम पगरी पगरे सरी सेताम्मे बेश फुलिएका कुप्रो शरीरका बयोवृद्ध आफ्ना जीवनका सहारा रूपि एक लौरोको भरमा मुस्किलले पाइला चालि सुस्तरी अगाडी बढ्दै गरेका दुर्बल बयोवृद्ध देखे, तब आफ्नौ यौवनायुक्त शरीरलाई बृद्धरूपि अस्थिरता (परिवर्तनमय) समयचकले ललंकार दिएको आभाष पाए। पुनः दोश्रो दिन व्याधि (रोग)ले ग्रस्त र शिथिल भएका पहिलो पटक देखे जो कोहिलाई मानव र जनावर छुट्टाउन हम्मे हम्मे हुने एक मानव देखे, तब आफु कुन मानवको विवशतायुक्त धरातलमा रहेछु भन्ने अनुमान गरे। यसै क्रममा तेश्रो दिन चार जनाले बोकि लगेको देखी जब आफ्ना सहायक छन्दबाट त्यो कुनै प्रहणेवा हास्यको पात्र नभई जन्मे पछि मर्नु पर्ने वास्तविकताको बारे स्पष्ट पारे, तब क्षणिक विलासमय तुच्छतालाई अनुभूति गरे र विरक्तिएँ कसरी सांसारिक दुःखको त्यान्दोबाट छुटकारा पाउन सकिएला? भन्ने कल्पनाका सागरमा डुबिएका कुमारले जब शान्त दान्त एक भिक्षुको प्रतिमुर्ति तव सिद्धार्थलाई केहि न केहि दुःखबाट छुटकारा पाउन सकिने मार्ग अन्वेषणको लागि आधार स्तम्भ खडा भइदिए।

सोही रात राजपात त्यागि एक सर्वसाधारण सन्यासिको भेषमा जीवन व्यतित गरि मार्ग अवबोध गर्ने अठोट गरेका राजकुमारको महलमा पहिले भन्दा बढी पञ्चकामले भरिपूर्ण साधनहरु थपिदिए। यी यावत् हुँदा हुँदै पनि सिद्धार्थ कुमारले

मध्यरातमा सौन्दर्यले भरिएका सुन्दरीहरुको वास्तविक अवस्था जब निन्द्रित रूपमा देखे तब कुमारले आफ्नै महल भित्र भयंकर स्मशानको प्रतिरूप देखि गृहत्याग गर्ने इच्छालाई प्रबल गराए। यावत् दृष्टका बाबजुद पनि सिद्धार्थका मनको एक अन्तष्टकरणमा आफ्ना नवजात शिशु र अर्धाङ्गीनीको मायाले छोडेन र तः छन्दकलाई कन्थक घोडालाई तयार गर्न आदेश दिई आफु यशोधराको खोपीतिर लागे जब खोपीको द्वारमा एक पाइला भित्र र अको बाहिरको अवस्थामै नैष्कर्म्य संकल्पले भक्तार दिई राजकुमारलाई यो सचेतन गराइ की: यो अवस्था पुत्र मोहमा लिप्त हुने होइन, बुद्धत्व प्राप्ति पछिमात्र पुत्र स्नेहमा रम्नु यस्तो अन्तर सचेतनद्वारा जागृत भएका राजकुमार कन्थक घोडामा सवार भई गृहत्याग गर्न लाग्दासम्म पनि मारले पिछ्य छोडेनन् र पुनः मारले आजको सातौ दिनमा चक्रवर्ति राजा भई जम्बुद्वीपको अधिपति हुन पाउने यस्तो सुवर्ण अवस्थालाई किन? छोडेर जान्छौं साथै नव यौवनमा गृहत्याग नगरि बृद्धा अवस्थामा मात्र गृहत्याग गर्न सुभाव दिन्छन्। तर ती सबै लोभ र लालचलाई तिरष्कार गर्दै, मारलाई ललंकार्दै हे ! मार म पनि यस कुराबाट अनभिज्ञ भएको होइन तापनि म यो सब त्यागी गृहत्याग गर्दैछु। किनकि मलाई चक्रवर्ति राजा हुतु भन्दा बुद्ध हुनु नै सर्वश्रेष्ठ थान्दछु।

यसरी नैष्कर्म्य संकल्प भन्नाले शुरुको काम भोग विषय देखि लिई भोग सम्पत्ति, छोराछोरी र परिवार समेत त्याग गरी जस्तो सुकै मार व्यवधानलाई पनि पार गरी दृढ संकल्पका साथ अघि वद्न सम्म हेतुलाई नै नैष्कर्म्य संकल्प भनिन्छ। जसरी सिद्धार्थले आफ्नो पुत्रमोहर राज्यमोह र परिवार मोहलाई समेत तिलाज्जलि दिई अघि बढे

२) अव्यापाद संकल्प- याने अर्थ र अनर्थ नवुभिकार्य गरी पछि पछुटाउने अवस्थालाई अव्यापाद संकल्प भनिन्छ। उदाहरण जस्तै-एक ऋषिसंग गंगापारि जान माझीलाई ज्यालाको रूपमा दिने बस्तु केहि थिएन तैपनि ऋषिले वलपूर्वक पारी गए, जब माझीले आफ्नो मिहेनतको ज्याला मागे तब ऋषिले आफुसंग दिने केहि बस्तु नभएको खुलस्त गरे तब, माझीले रिसको आवेगमा आई ऋषिलाई आघात गर्ने प्रयास गर्दैछ, सोही समयमा आफ्ना श्रीमानलाई प्रेमपूर्वक खाजा बनाई ल्याएका माझीका गरिभी महिलाले देखि श्रीमानलाई सम्भाई बुझाई छुट्टाउन्छु भनी आएकी महिला रिसले आगो भएका आफ्नै श्रीमानको प्रहारबाट गर्भे अवस्थाको शिशु सहित प्राण त्यागे। जब आफ्नी प्रेम प्यारीको मृत: अवस्था देखि माझिक पश्चातापले बौलाहे। यसर्थ अव्यापाद संकल्प भन्नाले द्वेष राखि अर्थ र अनर्थको पनि ख्याल नराखि रिसवि साँधि एकअर्का प्रति ध्वंस र विघ्नसमा लागि अन्तमा आफै पश्चातापमा रुमल्लिनु पर्ने

अबस्थालाई व्यापाद संकल्प भनिन्छ भने यसको विपरितार्थ अबस्थालाई अव्यापाद संकल्प भनिन्छ ।

३) अविहिंसा संकल्प:- अविहिंसा संकल्प याने हिंसा रहित संकल्प वा हिंसक कार्यवाट टाईडी रहनुलाई अविहिंसा संकल्प भनिन्छ । उदाहरणको लागि आफ्ना माता पितालाई आफ्नै आँखा अगाडि शत्रु राजाले अपमानपूर्वक यातना दिई हत्या गरेको देखेका राजकुमारले व्यापाद र हिंसायुक्त संकल्पले ग्रषित राजकुमारले तेजरूपमा आफ्नो कार्य कुशलताले एक सफल घोडसवारको रूपमा आफूलाई प्रस्तुत गरी दरबारमा काम पाउन्छ । छिडै राजाको विश्वाश पाउन सकेको कारण राजाको प्रमुख घोड सवारको रूपमा काम गर्न सक्षम पनि हुन्छन् र एकदिन राजा शिकारी खेल्न जाँदा वेगवानले घोडा डौडाई राजा र राजपुरुष एकापटि पछ्छ सोही अबस्थामा राजाले आफु केहि क्षणको लागि विश्राम गर्न चाहेको आषय प्रकट गर्दा सारथि मैदानमा पलेटि कसि बस्छ, राजापनि सारथिको धुँडालाई शिरानी बनाई तुरन्तैनिदाउन पुग्छ । सोही समयलाई सदुपयोग गरी राजालाई निमित्यान्न पार्न आफ्नो तरवार प्रहार गर्न लागदा, अन्तिम समय आफ्ना अभिभावकहरूले दिएको अन्तिम वाक्य सम्भिक उठाएको तरवार पुनः बिंडमै राख्छ । उक्त समयमा राजा व्यूफिन्छ र वास्तविकता थाहापाई आफुले जितेको राज्य र आफ्नी छोरी पनि विवाह गराई दिई राजगढी सुम्पिन्छ । यसबाट के स्पष्ट हुन्छ भने राजकुमारले पहिला व्यापाद र हिंसायुक्त मनसायले कार्य गरेतापनि अन्तिम अविहिंसा र अव्यापाद संकल्प या सचेतना सक्रिय भएकै कारणले आफ्ना पिताले गुमाएको राज्य र मान सम्मान प्राप्त गरे ।

अन्तिमा के भन्न सकिन्छ भने हाम्रो समाज र सारा यो पृथ्वी धरातलका सजीव र सचेतन प्राणीहरु संकल्प बिना चलाइमान हुन सकिन्न अतः विश्वका समस्त प्राणी संकल्पद्वारा चलाइमान भैरहेकोछ । भलै त्यो सम्यक संकल्पले होस् या मिथ्या संकल्पले नै, बिना संकल्प चराचर जगतको निरन्तरतालाई आंकलन गर्न सकिन्न । तसर्थ संकल्पलाई यथार्थ रूपमा बुझ्नु नितान्त आवश्यक छ । विशेषतः आजको तनावपूर्ण परिस्थितिमा बिना स्वार्थ रहित कोहि कसैले जुन जोसुकैलाई पनि उपकार गरेको पाइन्न र एक मातृवत्सल्य (ममतामयी) आमाले आफ्ना नवजात शिशुलाई स्तन पान गराएको पनि एक स्वार्थपूर्ण विचारवाट हर्ने यो समाज, कुन परिस्थितिमा गुज्जिरहेको छ भन्ने कसैले अनुमान लगाउन सक्ने स्थितिमा छैन । यस्तै अबस्थावाट श्रृजित भएका कलुषित विचार र मनोकांक्षाका कारण आज व्यक्ति व्यक्तिमा, समाज समाज, समुदाय समुदाय हुन्दै राष्ट्र राष्ट्र बीच पनि आफ्नो महता र बहादुरीता प्रदर्शन गर्नको

खातिर एक आपसमा वैमनुष्यता र असमर्भपनका भावना श्रृजित गरी, एक आपसमै फुट र ढुन्दको अबस्था चलाएमान भएको पाउन्छौं । यसर्थ यसबाट हामी के अनुमान लगाउन सक्छौं भने विश्वमा जे जति जसरी विध्वंसका घटनाहरु घटे घटिरहे र भविष्यमा पनि जुन जे जति घटनेछन ती सम्पूर्ण हुनुमा एउटै कारण सम्यक संकल्प नहुनाले र मिथ्या संकल्पका साथ व्यापाद र हिंसायुक्त संकल्पले भन्दा यसमा कसैको दुईमत नहोला ।

जसरी राजकुमारले व्यापाद र हिंसायुक्त संकल्पले आफ्नो लक्ष्य हासिल गरिसक्दा पनि अन्तमा अव्यापाद र अविहिंसायुक्त संकल्पले गर्दा आफ्ना पिताले गुमाइसकेको राज्य, मान प्रतिष्ठा र सुखद समयको पनि अवसर प्राप्त गरे यसर्थ हामी प्राणी जगतका सर्वश्रेष्ठ कहलिएका मानवहरुले पनि अव्यापाद र अविहिंसायुक्त संकल्पलाई सुदृढ र संकल्पित् गर्न सकेको खण्डमा ढून्द र आतङ्को स्थितिवाट सहज र सरल रूपमा छुटकारा नपाउला भन्ने कुरामा कुनै शंक नार्ने ठाउँ छैन र यसैगरी आर्य अष्टाङ्गिक मार्गको अनुगमन र अनुसरण गरी काल्पनिक र दन्त्यकथामा मात्र सिमित समानता, सरलता र आदर्शमय समाजको श्रज्ञाको आशाका साथ आर्य अष्टाङ्गिक (मध्यम) मार्गको दोश्रो खुड्किलोको रूपमा रहेको सम्यक संकल्पको वर्णनलाई यहि धित मार्दै कलमलाई थाति राख्छु ।

क्रमशः

पाप कर्म कङ्गिल्यै नर्गुर्नु ।

पुण्य गर्दै जानु ।

आप्ल्नो (मन) चित्तलाई शुद्ध गर्नु

यहि नै बुद्धको उपदेश हो ।

विश्व मोटर ट्रेडर्स

ख-२,४०८, पुरानिसडक, काठमाडौं, नेपाल ।

फोन नं. ४२२५६२५, ४२४४९७३, फायर्स: ४२२१८५५

ईमेल: vmtautoparts@wlink.com.np

टोयोटा, मित्सुबिसि, निशान, इसुजु, सुजुकि इत्यादि

गाडिका पार्ट्सहरु को लागि सम्पर्क गर्नुहोस् ।

सहदय पाठकबृन्द बुद्धिर्मको उत्थान र प्रचार प्रसारका साथै बुद्धिर्मको प्रचारमा एक आधार स्तरमभिको रूपमा रहेको आग्नेय भूमि प्रथम बौद्ध मासिक प्रतिकाका संस्थापक र संरक्षक ऊनै अद्वितीय युग पुरुष दि. डा. आचार्य मिशु अनुतानेन्द्र महारथबिरको योगदानलाई कदर स्वरूप अब उप्राप्त हरेक महिनामा उहाँबाटै सम्पादित कृतिहरुबाट अविष्टिन रूपमा कुनै न कुनै रचनाहरु प्रकाशित गर्दै जाने बिचार र यस कार्यमा तपाइँहरुसंग पनि सहयोगको अपेक्षा राख्दै यो प्रथम प्रयास स्वरूप वहाँबाटै गरेका सम्पादित जातक संग्रह भाग एकको प्रथम जातक प्रस्तुत गरेका हैं।

सम्पादकीय मण्डल

साकेत जातक

"यस्मिं मनो निविसतीति...." भन्ने यो गाथा साकेत नजिकको अञ्जन बनमा बसिरहनु भएका शास्ताले एक ब्राह्मणको कारण बताउनु भएको हो ।

वर्तमान कथा

एकदिन भिक्षुसंघका साथमा भगवान् साकेत नगरतिर जाई हुनुहुन्थ्यो । त्यसबहत एकजना सोही नगरबासी बुढा ब्राह्मण साकेत नगरबाट बाहिर जाँदा उन्ने नगरद्वारानिर दशबललाई देखे । अनि वहाँको पाउ र समाति "तात ! बृद्ध अवस्थामा पुरोका आमाबुबाहरुलाई छोराले सेवा गर्नु पर्छ होइन ? किन अहिलेसम्म हामीलाई भेट नदिएको ? भैले त देखे अब आमालाई पनि हेन जाऊँ" भनी शास्तालाई ब्राह्मणले आफ्नोधर लगे । अनि त्यहाँ जानु भई भिक्षुसंघ सहित विच्छियाइराखेको आसनमा बस्नुभयो । ब्राह्मणी पनि आई शास्ताको पाउमा परीच "तात ! अहिलेसम्म कहाँ गएका थियौ ? भन्नै रुन थालिन । "आऊ दाइलाई वन्दना गर" भनी छोराद्वारीलाई पनि वन्दना गर्न लगाईन । अनि सन्तुष्ट भई दुवैजनाले महादान दिए । भोजनकृत्य समाप्त भएपछि शास्ताले ती दुवैजनालाई जरासुत्रको उपदेश दिनु भयो । सूत्रको अवशानमा दुवैजना अनागामीफलमा प्रतिष्ठित भए । त्यसपछि शास्ता आसनबाट उठी अञ्जन बनमै फक्केर जानु भयो । जब धर्मसभामा बसिरहेका भिक्षुहरुले कुरा उठाए – "आवुसो ! तथागतका पिता शुद्धोदन र माता महामाया हुन् भन्ने कुरा ब्राह्मणलाई थाहाछ्छ तैपनि ब्राह्मणीका साथ साथै ब्राह्मणले पनि तपाइँलाई 'हाम्रो छोरा हुन्' भन्दछन् । तपाइले पनि त्यो स्वीकार गर्नुभयो । यसको कारण के हो" ?यो कुरा सुनि शास्ताले "भिक्षु हो ! ती दुवैजनाले आफ्ना पुत्रलाई नै पुत्र भनेका हुन्" भन्नु हुदै पूऱ्यजन्मका कुरा बताउनु भयो ।

अतीत कथा

"भिक्षु हो ! यी ब्राह्मण पूर्वजन्ममा निरन्तर पाँचशय जन्मसम्म मेरा पिता पाँचशय जन्मसम्म कान्छा बाबु र पाँचशय जन्मसम्म ठूलाबाबु भइका थिए । यी ब्राह्मणी पनि निरन्तर पाँचशय जन्मसम्म आमा पाँचशय जन्मसम्म सानीआमा पाँचशय

जन्मसम्म ठूलिआमा भइकी थिइन । यसरी डेढहजार वर्षसम्म ब्राह्मणको हातबाट र डेढहजार वर्षसम्म ब्राह्मणीको हातबाट भ हुक्को थिए" भन्नुहुदै तीनहजार वर्षसम्मका कुराहरु बताउनु भयो ।

अनि अभिसम्बुद्ध भइसक्नु भएपछि यो गाथा भन्नुभएको हो –

"यस्मिं मनो निविसति चित्तवापि पसीदति ।

अदिष्टपूऱ्वके पोसे काम तस्मिं पि विस्ससेति ॥"

बनमा बस्नु भएको थियो । तथा उनीहरु द्युबैजना अरहत भई परिनिवारण भएपछि उनीहरुको दाहसंस्कार गर्ने ठाउँमा पाँचशय भिक्षुहरुक साथ भगवान् आदाहन स्थानमा जानुभएको थियो ।

"बुद्ध भगवानका आमा बुद्धा परिनिवारण भए" भन्दै महाजनहरु पनि आदाहन स्थलमा गए । अनि महाजनहरुले भगवानलाई "भन्ते ! आमाबुबाहरु खेसे भनेर चिन्ता नगर्नु होस्" भनी सम्भक्तउन थाले । भगवानले पनि यसको प्रतिक्षेप नगरी परिषद्को आसय बुझी अबस्था अनुसार धर्मोपदेश दिन्दै जरासूत्रको कुरा सुनाउनु भयो भनी उल्लेख भएको छ र उपदेशको अन्त्यमा चौरासीहजार प्राणीहरुले धर्मावबोध गरे भन्ने कुरा पनि उल्लेख भएको पाइन्दै ।

भिक्षुहरुले ब्राह्मण र ब्राह्मणीहरु परिनिवारण भएको कुरा नबुझी "भन्ते ! तिनीहरुको के अभिसम्पराय भयो होला ?" भनी सोधा भगवानले उनीहरु परिनिवारण भइसकेको हुँदा उनीहरुको कुनै अभिसम्पराय छैन भनी भन्नुभयो । यस्ता पुरुषहरु अच्युत अमृत-महापरिनिवारणमा नै पुग्छन् भन्नुहुदै धर्मपदको "अहिंसका ये मुनयो..." भन्ने गाथा भन्नुहुदै अतीतको नकुलमाता र नकुलपिताको उत्तर समयमा यीनै ब्राह्मण ब्राह्मणीहरुको छोरा मनै थिए । भनी धर्मोपदेशको प्रसंग मिलाई जातक समाधान गर्नु भयो ।

स्रोत: जातक संग्रह भाग-१

सप्तरी र पहिलो विहार

- मिक्षु संघरक्षित सद्गुरु कोविद

(Email: sangha1000@enet.com.np)

पृष्ठभूमि

बौद्ध अध्ययन केन्द्रीय विभागको एम.ए. पनि सकियो । अब यही एक-दुई महिनाभित्र थेसिस सक्याउनु थियो । त्यसैमा जोडतोडकास साथ लागिरहेको पनि थिए । त्यही समयमा भिक्षु अशोककीर्तिको फोन आयो । उहाँले सप्तरीमा विशेष कार्यक्रमको लागि जितिसङ्को चाँडो जानपर्ने कुरा सुनाउनुभयो । केही हप्ता अधिमात्र लुम्बिनीमा श्रद्धेय भिक्षु विमलानन्दको ७७ वर्ष पुरोको विशेष उपलक्ष्यमा आयोजित महापरित्राण कार्यक्रममा जाने कुरा सुनिश्चित हुँदाहुँदै पनि अन्तमा आएर क्यान्सिल हुनपुरोको थियो । तसर्थ पनि हो, उपत्यका बाहिर जाने कुरा सुनेर म पनि सहर्ष जानको लागि स्वीकृति दिएं तर देशको परिस्थिति पनि त्यही नै हो । यही माघको २६ गणे घोषणा भएको चुनाव विथोल्नको लागि विभिन्न बन्द तथा अन्य कार्यक्रमले गर्दा उपत्यका बाहिर जाने कुरालाई चिन्ने सबैले नजान आग्रह मात्र गरेनन्, अपितु त्यसमा बल पनि दिए । यसै सन्दर्भमा माघको १४ गते शुक्रवार अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको बसेको बैठकमा पनि सप्तरीको नवनिर्मित विहार उद्घाटनको लागि भिक्षु महासंघको निमन्त्रणा तथा व्यवस्थाको लागि पत्राचार भएको रहेछ । सोहि पत्रानुसार पनि अखिल नेपाल भिक्षु महासंघको प्रतिनिधिका रूपमा भिक्षु अशोककीर्ति, म, भिक्षु अस्सजि तथा

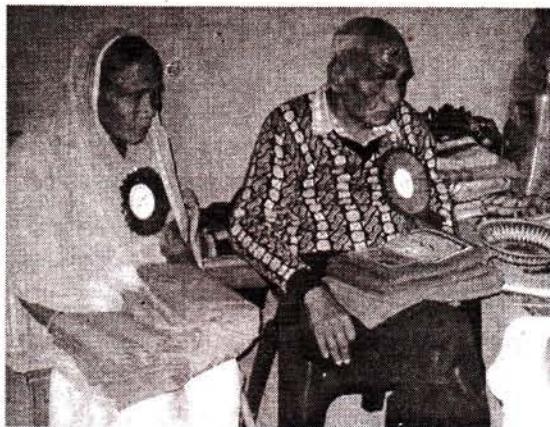

एक भिक्षुको नाम खालि राखी पठाउने निर्णय भयो । सप्तरीको लागि एउटा पत्र पनि तयार भयो । भिक्षुसंघ पुन्याउन नपुरोको एकजना पुन्याउनको लागि सोहि रात्रि आनन्दकुटी विहारका भिक्षु पञ्चारत्नलाई खबर गरेर संघ बनाए । भिक्षु महासंघकै प्रतिनिधिका रूपमा जान पाउंदा गौरवान्वित हुँदै त्यसको लगतै भोलिपल्ट नै सप्तरीतर जाने सुनिश्चित भयो । हत्तपत्त सप्तरीको बारेमा केही जानकारी बृहद् सामान्यज्ञानबाट लिइहालै । मेरो जानकारीमा आएनुसार सरगमाथा अञ्चलको तराई जिल्ला सप्तरी हो । यसको उत्तरमा उदयपुर, पूर्वमा सुनसरी, दक्षिणमा भारतको विहार प्रान्त र पश्चिममा सिरहा जिल्ला पर्दछन् । ५ वटा संसदीय निर्वाचन क्षेत्र भएको यो जिल्लाको कूल वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल १३६३ रहेको देखिन्छ । यस जिल्लामा ११४ वटा गा.वि.स.हरू रहेका छन् भने एकमात्र नगरपालिका छ-राजविराज नगरपालिका ।

सप्तरीसम्मको यात्रा:

माघ १५ गते । शनिवार । विहान ५:३० बजे कलंकीमा पुग्नुपर्ने र ६:०० बजे बस गुडिहाल्ने हिमाल यातायातको बस टिकट थियो । विहान सबैरै ४:३० बजे घडीको घण्टी तथा आनन्दकुटी विहारबाट आएको फोनको घण्टीले उठें । हत्तपत्त हातमुख सफा गरी एकदिन अगावै तयार गरिराखेको व्याग समातेर ५ बजेतिरै संधाराम विहारको कोठालाई छोडेर निस्किएं । बाहिरै द्याकसी रहेछ । द्याकसीबाट आनन्दकुटी विहारको पञ्चारत्नलाई लिएर कलंकीको बसपार्कमा पुर्ने । अझै पनि अशोककीर्ति भन्ते आउनुभएको थिएन । त्यही समयमा काउन्टरमा कुरा गरेर अलि तलबाट शुरू गरिराखेको सिटलाई माथि A, B बाटै मिलाउन लगायौ । एक गिलास चिया खान पनि भ्यायौ । ६ बजे गाडी गुइने बेलासम्म त्यहाँ हाम्रो समूह द जना पुगिसकेको थियो- १) भिक्षु अशवकीर्ति, २) भिक्षु संघरक्षित, ३) भिक्षु पञ्चारत्न, ४) भिक्षु अस्सजि, ५) श्रामणेर पदम, ६) श्रा. सुन्दरकीर्ति, ७) श्रा. पणितो, ८ द) श्रा. बुद्धदत्त ।

बस ठीक समयमा गुड्यो । सबैको अनुहारमा प्रसन्नता अनि यात्राको मनोरमता भल्किन्थ्यो । सबैभन्दा अगाडिको सिटमा अशवकीर्ति भन्तेसंग बसेको हुनाले अगाडिको दृश्यावलोकन गर्न पनि ज्यादै सहज थियो । यात्रा रमाइलै भयो । यात्राकै दौरानमा मैले संगैको अशोककीर्ति भन्तेलाई सोधेको थिए- भन्ते, सप्तरी

भनेर किन भनियो ?

उहाँले भन्नुभयो- किन भनियो, भन त ?

मैले एकदिन अगाडिमात्र बृहद् नेपाली सामान्य ज्ञानमा पढेको थिए, सोहि अनुसार भन्नथाले- संस्कृतभाषामा सप्त भनेको सात र अरि भनेको शत्रु । पहिला यो जिल्लाको उत्तरपूर्वी हुडै बान्ने सप्तकोशीका सात बटा नदीहरूको बाढीले यहाँका मनिसहरूलाई साझै दुःख दिने भएकोले यीनैलाई शत्रुको रूपमा लिएर सात शत्रु अर्थात् सप्त अरि अर्थात् सप्तरी भनिएको हो । अहिले पो बाँध बाधेको हुनाले केही भए पनि राहत भएको छ ।

- मेरो कुरा सुनेर भन्तेले सहमतिरूपमा हाँस्नुभएर भन्नुभयो, - सही हो, सही ।

देशको परिस्थितिले गर्दा राजमार्गका धेरै ठाउँहरूमा चेकिंग थियो । त्यसको लागि बसले लामो समय कुर्नु पर्दथ्यो । धेरै ठाउँमा आफ्नो व्यागसहित यात्रुहरू हिँडेर चेकपोष्ट पार गर्नुपर्दथ्यो । हामी भिक्षुहरू द जना भएको हुनाले खासै कोही, कहीं पनि ओलेर हिँडनु परेको थिएन ।

सप्तरी पुग्दा अङ्घारो हुन लागिसकेको थियो । सप्तरीको प्रसवनीमा दुई जना श्रामणेरहरू ओले । भोलि विहार उद्घाटन हुने ठाउँ यहीं रहेछ तर हामी बस्नको लागि जाने ठाउँ भने अझै टाढा थियो । हामीसंगै आउनुभएका अशोककीर्ति भन्तेको घर सप्तरीको फतेपुर गाउँमा थियो र त्यहीं हामी बस्ने कार्यक्रम रहेछ । तसर्थ चन्दनपुर हुडै गन्तव्यस्थलमा पुग्दा रात्रीको ७, द बजिसकेको थियो । लामो यात्राले सबै थकित देखिन्थ्यो । बस्ने ठाउँ र चियापान सकाएर सबै सुलमा लागे । सबै मस्तले निन्दाको सागरमा लुटपुटिन पुगे ।

प्रसवनीको विहार यात्रा

माघ १६ गते, आइतवार । अशोककीर्ति भन्तेको अनुसार विहार उद्घाटनको कार्यक्रम विहानको ९ बजेतिर थियो । तसर्थ विहानै सम्पूर्ण कार्यक्रम सक्याएर दिउंसो अलिकति सप्तरी घुम्ने

भागचूभिं

र भोलिपल्ट विहानै काठमाडौं फर्कने योजना बनाएका थियौं । फतेपुरबाट प्रसवनी विहार पुग्न १ घण्टा लाग्ने हुंदा द बजे नै हिँडने कुरा एकदिन अगाडि नै भन्तेले भनिसकेको थियो । तसर्थ द बजे अगाडि नै तयार भएर द बजेको गाडिबाट प्रसवनीको लागि हामी ६ जना निस्कियो । हामी राजविराजको बसमा चढ्यौं । बस साहै ढिलो हिँडेको र बीच बाटोमा धेरै समानहरू राख्दै हिँडेकोले हामीलाई ढिलो भइसकेको थियो । एक ठाउँमा त हामी ओलेर हिँडन पनि तयार भइसकेका थियौं । प्रसवनीमा पुग्दा ९ बजेर ३०, ४० मिनेट गाइसकेको थियो ।

विहार कता हो, हामीलाई थाहा थिएन । भन्तेकै मार्गनिर्देशनमा हामी गोरेटो बाटो, खोला-किनारा, खेतको आली आली अनि तोरीबारी हुडै १०:४५ मा मात्र विहारको छेउमा पुर्यौं । त्यो घर विहार बनाउने दाता श्री रमानन्द प्रसाद सिंहको घर थियो । त्यहीं भोजन गरेर मात्र जाने कुरा भयो । सोहि अनुसार हामी त्यहाँ भोजन गन्यौं ।

हामी भोजन गर्नुअगाडि रमानन्द उपासक भोजन गर्दै थियो । साहै बूढो र अशक्त देखिने उहाँले एउटा मेचमा बसेर अगाडि बेन्चमा राखिएको भोजनको थालीबाट विस्तारै खाना टिप्पै खाई थियो । उहाँको स्वास्थ्यको कारणले गर्दा पनि विहार उद्घाटनको कार्यक्रममा हतार गर्नुपरेको थियो । विहार उद्घाटनपश्चात् उहाँ स्वास्थ्योपचारको लागि काठमाडौं जाने योजना थियो ।

भोजन गरिरहेकै समयमा दुईजना हिजो यहीं बसेका श्रामणेरहरू तथा यहींका अर्का दुई थारू श्रामणेरहरू, जो भक्तपुरको मुनी विहारमा प्रवर्जित भएका थिए, पनि आइपुगे । सबैको भोजनपश्चात् हामी सबै विहारितर नै प्रस्थान गन्यौं ।

काठमाडौंबाट आउने बेला चितवनमा हिजो खाना खाने बेलामै अशोककीर्ति भन्तेले भन्नुभएको थियो, विहार पनि खाना खाने यही हलजस्तो छ । यसर्थ पनि हामीले अगाडि देखा परिरहेको ढूलो हलजस्तो घर नै विहार होला भन्ने अनुमान गरेका थियौं । नजिकै जाँदा पो थाहा भयो, त्यो त हुलाक घर रहेछ । बरू त्यसैका अगाडि रहेको ढूलो चौरै जोडिएको स्तूप र हल नै विहार रहेछ । ठाउं ज्यादै रमाइलो थियो । चैत्य पनि ठूलै थियो । चैत्यसंगै विहार बनाइएको थियो । विहारको नाम राखिएको थियो- बौद्ध जागरण सिंह विहार । विहारमा हाल ढूलो हल र एउटा कुनाको बीचमा ध्यानमुद्राको थाइ बुद्धमूर्ति राखिएको थियो । कुनै कोठा तथा चर्पीको व्यवस्था भने देखिदैन ।

विहार उद्घाटन समारोह: एक भलक

हामी विहार पुग्दा दुई चारजना मानिसमात्र थिए । सबै अकै एउटा कार्यक्रममा सहभागी भइरहेको जानकारी पायौं । विस्तारै भण्डा राख्ने, माइक मिलाउने, अष्टपरिष्कार मिलाउने, बुद्धपूजाको सामग्री तयार पार्ने, कार्यक्रमको तालिका बनाउने, मान्छेहरू

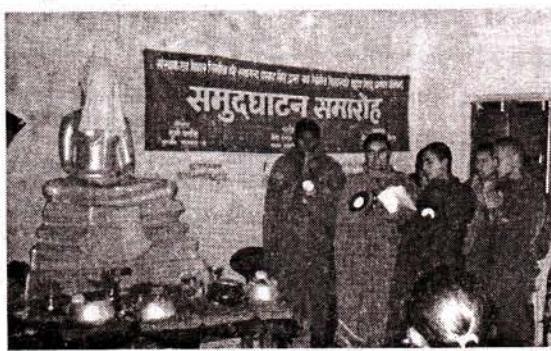
जम्मा पार्ने आदि कामले समय अलि बढी नै लियो । १२ नवज्जैदेवि कार्यक्रम संचालनको लागि चलिरहन्दा पनि २ बजेभन्दा उता आएर मात्र समारोहले गति लियो ।

समारोह पञ्चशील प्रार्थना तथा बुद्धपूजाबाट प्रारम्भ भयो । विहारका अध्यक्ष रामलगन चौधरीको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त समारोहको प्रमुख अतिथी अशोककीर्ति भन्ते थिए भने अतिथिका रूपमा अखिल नेपाल भिक्षु महासंघका सम्पूर्ण प्रतिनिधि भिक्षुहरू, श्रामणेरहरू तथा जिल्लाका गण्यमान्य, विभिन्न संघसंस्थामा आबद्ध विशिष्ट पदाधिकारीहरू, स्थानीयहरू आदि थिए । आसन ग्रहणको कार्यक्रमपश्चात् स्थानीय सुश्री शुष्मा सिंहबाट सबैलाई व्याच वितरण भयो । तत्पश्चात् भिक्षुसंघद्वारा मंगलगाथा पाठ गर्नुभई विहारमा राखिएको ध्यानमुद्राको बुद्धमूर्ति स्थापना तथा अनावरण गरियो भने प्रमुख अतिथि भन्तेद्वारा थारू भाषामा लिखित शिलापत्रको अनावरण गर्नुभई विहारको समुद्घाटन गर्नुभयो । ज्ञात भएअनुसार, विहार निर्माणको सम्पूर्ण भार उपासक रमानन्दबाट भएको थियो भने विहारमा प्रतिस्थापित बुद्धमूर्ति लुम्बिनी विकास कोषबाट उपलब्ध भएको थियो ।

थारू भाषामा अकित गरिएको उक्त शिलापत्रमा यसरी कुटिएको थियो-

नमो बुद्धाय शिलान्यास २०५६ साल चैत ९ गते श्रद्धेय भिक्षु अशोककीर्ति के करकमल द्वारा गा.वि.स. प्रसवनी स्थित महिकर माध्यमिक विद्यालय आ बौद्ध जागरण चैत्य के सामित्य भू.पू. महान्यायाधिवक्ता श्री रमानन्द प्रसाद सिंह (थारू) द्वारा निर्मित बौद्ध जागरण सिंह विहार मे ध्यान मुद्राके बुद्ध प्रतिमा प्रतिस्थापन के शुभ साइत मे धार्मिक विधिपूर्वक उद्घाटन भेलै ।

बुद्ध संवत् २५४९, वि.स. २०६२ माघ १६ रोज १ शुभम् । यसको लगतै एउटा अर्को विशेष कार्यक्रम भयो । थारू समुदायमा आफैनै निजि खर्चमा विहार निर्माण गरी अनुकरणीय बुद्धशासनको योगादान गर्नुहुने भूतपूर्व महान्यायाधीवक्ता श्री रमानन्द प्रसाद सिंहलाई दोसल्ला ओढाई सम्मान गर्नु थियो । सत्यसन्देश प्रचारक प्रकाशनद्वारा गरिएको सो सम्मानको लागि प्रतिनिधिका रूपमा आफू स्वयंले रमानन्द उपासकलाई दोसल्ला ओढाई सम्मान गरें

तथापि प्रकाशनका प्रकाशित बौद्ध पुस्तकहरू पनि प्रदान गरें ।

विहार समुद्घाटन समारोहमा उपस्थित भिक्षुसंघलाई विहार दाता परिवारबाट अष्टपरिष्कार दान कार्यक्रम भयो । अष्टपरिष्कारका विषयमा तथा बुद्धको उपदेशका विषयमा धर्मदेशना गर्ने पालो मैरे थाल्लोमा आयो । कार्यक्रम थारू भाषामा भइरहेको थियो तर प्रवचन नेपाली भाषामा गरें, जुन धेरैले राम्री बुझ्दछन् पनि । समय धेरै वितिसकेको हुंदा प्रवचन पनि खासै लामो गरिन । विशेषतः बुद्धशासनमा अष्टपरिष्कारको महत्व, विहारको महत्व अनि बुद्धोपदेशको महत्वलाई लिएर केही कुरा अधिराखें ।

यसको लगतै कार्यक्रमले अर्को मोड लियो । विहारका सदस्य अंजनी कुमार सिंहबाट थारूभाषामा स्वागत गीत गाउनु भयो । समारोहमा विहारका उपाध्यक्ष श्री रघु कुमार सिंहले स्वागत मन्तव्य दिनुभयो । मन्तव्यका क्रममा भिक्षु महासंघको प्रतिनिधिका रूपमा मेरो राखिएको थियो भने अरू विभिन्न संघसंस्था तथा विशिष्ट महानुभावहरूले मन्तव्य दिनुभएको थियो । विशेषतः मन्तव्य दिनेहरूमा विहारका सल्लाहकार एवं मा.वि. प्रसवनी संचालक समितिका अध्यक्ष श्री तारकेश्वर प्रसाद सिंह, थारू युवा बौद्ध समूह सप्तरीका अध्यक्ष श्री महेश कुमार चौधरी, विहार निर्माता एवं संरक्षकका प्रतिनिधिरूपमा छोराबुहारी श्रीमती बिविता सिंह, निवर्तमान जिल्ला विकास समिति उप-सभापति श्री बलराम चौधरी, थारू कल्याणकारिणी सभा सप्तरी जिल्ला सभापति श्री मुक्तिनाथ चौधरी आदि थिए । वीच वीचमा महिलाहरू, कशाहा मा.वि.का शिक्षक शत्रुघ्न चौधरी आदिबाट बुद्धको भजन गाउनुभएको थियो । सो समारोहको संचालन भने श्री दिलीप कुमार सिंहले गर्नुभएको थियो ।

फतेपुर पुनरागमन

कार्यक्रम पूर्णरूपमा सकिंदा ४ वजिसकेको थियो । अझ त्यहाँ फोटोसेसन गर्दा, विहारका स्थानीय मानिसहरूसंग कुराकानी गर्दा भण्डै ५ वजिसकेको थियो । हामी अझै बस चढ्ने बाटोसम्म पुग्न ३,४ कि.मि.को बाटो हिंडेर जानुपर्दथ्यो । तसर्थ त्यहाँबाट फतेपुर फर्क्न नभाउने र त्यो दिन त्यहाँ बस्नको लागि सबैले आग्रह गर्न थाले । हामी भन्तेहरू १० जना थियौं । व्यवस्था गर्न सजिलो थिएन । तसर्थ फर्क्ने नै निधो भयो । बरू सडकसम्म मोटरसाइकलले पुच्याइदिने र त्यहाँ बस नभेटिएमात्र पुनः त्यहाँ फर्क्ने कुरा भयो । हामी ६ जना ४ बटा मोटरसाइकलबाट सडकसम्म आयौं । त्यहाँ बस अझै बाकी रहेको र एकै छिनमा बस पनि आइपुगेको हुंदा हामी त्यहाँबाट फर्कियौं ।

बस चन्दनपुरमा आएर धेरै वेरसम्म रोकियो । अंध्यारोले वरपरको दृष्टि देखिन छाइयो । फतेपुरमा आइपुदा ७ नाधिसकेको थियो । अझ त्यहाँ लोडसेडिङले पूरै अन्धकार देखिन्थ्यो । केही

देखिदैनयो ।

हामी आफ्नो गन्तव्यस्थलमा पुग्यौ तर कोठामा पस्न नपाउदै अशोककीर्ति भन्तेको पछि लागेर अकैतिर लागिहाल्यौ । उहाँको अनुसार नजिकै आगो लागेको छ र हामीले आगो निभाउन केही सहयोग गर्नसक्छौ । तर सत्य यो पनि भएन । आगो लागेको नभई आगो लगाएको रहेछ । आगो लगाएर मानिसहरू ठाउं ठाउंमा जमघट भई बसिरहेका रहेछन् । यसको पनि कारण रहेछ । त्यो के भने यो फत्तेपुर गाउं जंगलको छेऊमै थियो । तसर्थ यहां बत्ति गयो, अंथ्यारो भयो भने नजिकबाट जंगली हातिहरू आएर तोडफोड मच्चाउन आइहाल्यो । त्यो दिन पनि जंगलबाट हाति आएको कारणले नै सबै मानिसहरू जंगली हातीलाई भगाउन ठाउं ठाउंमा आगो बालेर बसेका रहेछन् ।

हामी आफौ ठाउंमा फक्कौं । हाम्रो पूर्व योजनाअनुरूप भोलि विहान काठमाडौं फर्कने थियो तर फत्तेपुर घुम्न पाइरहेका थिएनौं । सप्तरीलाई राम्ररी नियाल पाएका थिएनौं । सबैले समय ठीक छैन, नजाऊ भन्दाभन्दै यहाँसम्म आइपुगेर त्यसै नघुमी जान कसैको मन मानिरहेको थिएन । तसर्थ भोलिपल्ट विहानै काठमाडौं नफकी बरू भोजनसम्म गाउं घुमेर तपश्चात् बाटोमै पर्ने निजगढ घुम्ने, त्यहाँ रहेको ध्यानी तपश्चीलाई भेट्ने र त्यहीबाट नाइटबसमा काठमाडौं फर्कने योजना बन्यो । योजना सबैलाई चित बुझ्यो ।

एकदिनको फत्तेपुर भ्रमण

माघ १७ गते सोमवार । यस दिन हामी विहानै उठ्यौं । विहानको जलपानपश्चात् समयको पावनीलाई ख्यालमा राखेर घुम्नजाने तरखरमा लागिहाल्यौ । हामी बसेकै घरमा बस्ने र विद्युत प्राधिकरणको फ्यूच सेवामा कार्यरत जयकिशन शाहबनिया हामीलाई घुम्नाउनको लागि साथै लागे ।

दुई दिन बसिसकदा पनि फत्तेपुर गाउंलाई त्यक्ति राम्ररी हेन पाएका थिएनौं । हामी यहाँ राति अंथ्यारोमा आउने र विहान सबैरै जाने भइरहेको थियो । तसर्थ गाउं अनि बस्तिलाई राम्ररी नियालेर घुम्दै उत्तरतरफ लाग्यौ । केही समयको हिंडाईमा ३२६ मीटर लामो रहेको एउटा पुल आयो । उदयपुरको सीमाना जोडिएको यस पुलको नाम त्रियुगा पुल (Triyuga Bridge) थियो । हामी यो पुललाई पार गरेर उदयपुरको भूमिमा पनि पाइला राख्यौ । त्यहीं नदीको किनाराहुदै चन्द्रनहरीतर नदीको बीचबाटे आयौं । कारण त्यहाँ पानी एकदम सुख्खा थियो र नहरको सुरक्षाको लागि नदीको बीचमा ढलान गरेर राम्रोसंग बाटोजस्तै बनाइएको थियो ।

एकछिन हिंडेर सप्तरीतिरको किनारामा पुग्न लाग्दा पो देख्यो, त्यहाँ पानी नभएको त होइन रहेछ । नदीमा पानी छ, तर सबै नहरव्यवस्थाले बाँधेर अकैतिर मोडिएको थियो । जात भएनुसार,

यो नहर चन्द्रशमसेरले बनाइएको थियो भने यो नेपालकै पहिलो नहर हो । चन्द्रनहरको नामले प्रसिद्ध यसलाई स्थानीयहरूले हेडबाँ चन्द्रनहरको नामले प्रसिद्ध यसलाई स्थानीयहरूले हेडबाँ पनि भन्ने गरिन्छ । यस नहरबाट फत्तेपुर गा.वि.स. लगायत चन्द्रनपुर, राजविराजको आसपाससम्म पनि खेतीको लागि सिंचाईको व्यवस्था मिलाउने गरेको छ ।

पुरानो किल्लाजस्तो लाग्ने अनि नदीलाई रोकेर विभिन्न उपकरणका साथ बनाइएको यो नदी कम आकर्षक थिएन । तसर्थ पनि हो, हामीसंग घुमिरहेका पञ्चारत्न, अस्सजि र पदुम भन्तेहरू त्यो ठाउंलाई छोडेर निकै बेरसम्म आउदै आएनन् । फोटो खिच्न्मै मस्त भइरहे । सुन्दरकीर्ति र जयकिशनसंगै म भने त्यहाँबाट बिस्तारै अगाडि बढे ।

अगाडि बारले धेरिएको, जमीनको लेभल नमिलेको अनि केही भारहरू ढाकिएको एउटा ठाउं देखाउदै जयकिशनले भन्दैथियो, यो ठाउं पहिला चन्द्रशमसेरले हाति बांधन प्रयोग गरिन्थ्यो, तसर्थ यो ठाउंलाई हातिसार भनिन्छ । हातिसार, कताकता धेरै सुनिसकेको नाउं जस्तो लाग्यो । फोटो पनि खिचिहालै । त्यहाँबाट अलि उता गएपछि चन्द्रगोदाम, जहाँ चन्द्रशमसेरले सामानहरू स्टोर गर्दथे, बंगलाचुरी, जहाँ आकर्षक फुटबल चौर छ भने बेलाबेलामा ठूलूलो गेमहरू पनि हुने गर्दछ, स्वास्थ्य उपचौकी, पाठशाला, विद्यालय, बसपार्क आदि हेँदै हामी घरमै फक्यौं । समय १० बजिसकेको थियो । अझै चन्द्रनहरमा अल्मलिरहनेको अतोपत्तो देखिदैनयो ।

समय गइरहेको थियो । भोजनको बेला हुदै थियो । उनीहरू नआइपुगेको हुनाले नै हामी ३ जना पुनः एकपल्ट दक्षिण-पूर्व दिशा भएर गाउं घुम्न गयौं । यसै बेला देखे, गाउँमा सामान्यरूपले घर बनाएर बस्ने गाउँलेहरू पनि यहाँ धेरै थिए । यी घरहरू हातीको सानो प्रहारबाट नै धुजाधुजा हुनसक्यो । यसैले हो, हिजो राति अंथ्यारोमा हातिको आतंक निकै छाएको । हातिकै प्रहारले त्यहाँ दुईबटा घरहरू त ध्वस्त भइराखेको पनि देखें । त्यहाँका मानिसहरू भन्दै थिए- रातभरि सुन्न पाइन । के गर्ने ? यसरी पटक पटक घरहरू बिगिन्छ, अनि पटक पटक घरहरू बनाइरहनु पर्दछ ।

अंथ्यारोले यस्तो आतंक मच्चाउने ठाउंमा राति नै लोडसेंडिङ गर्नुपर्छ त ? भन्ने मेरो जिज्ञासामा विद्युत प्राधिकरणमा कार्यरत जयकिशन भन्दछ, के गर्ने ? हामीले गर्ने होइन, माथिबाटै गरेर ल्याउँछ ।

त्यहाँबाट माछा फार्म हाउस पनि हेर्न गएं । आर्मीहरूले क्याम्प बनाएर बसेको यस ठाउंमा जान अनेक सोधखोज र चेकिंग समेत गरेको थियो । भित्र फोटो खिच्न पनि नपाइने रहेछ । यसका बावजुद पनि यहाँ भित्र गएं, हेरे, डुले अनि माछा उत्पादन गर्ने विधिहरू बारेमा पनि जानकारी लिएं । त्यहाँबाट फक्कर नयाँ बस्त बस्न लागेको र शान्तिनगर नाम राख्न लागेको

ठाउंमा हुँदै गरेको हटिया पनि हेरें। विशेषतः यहाँ शुक्रवार र सोमवार हटिया लाने रहेछ।

गाउं, बस्ति डुलेर हामी निश्चित घरमै फक्याँ। अब हामी त्यो दिन त्यही बसेर अको दिन सिधै काठमाडौं जाने निर्णयमा पुग्याँ। दिनमा केही आराम लिएता पनि पुनः उदयपुर, सप्तरीकै गाउँहरू घुम्दाघुम्दै रातिको ७,८ बजिसकेको थियो। त्यो दिन सबैको लागि यादगार रह्यो। यात्राको थाकाइले सबै चुरचुर पनि छैदै थियो।

काठमाडौं पुनरागमन

माघ १८ गते, मंगलवार। विहान सबैरै उठ्याँ। हल्का नियापान गयाँ। अशोककीर्ति भन्ते केही दिनपछिमात्र काठमाडौं फर्किने भयो। हामी ५ जना भन्तेहरूमात्र ५ बजेकै बसबाट काठमाडौं आउने बसमा चढ्याँ। हामी चढेको बस, ड्राइभर, खलासी सबै काठमाडौंबाट आएकै र चिनेकै पन्यो। तसर्थ फर्किदा पनि सानै रमाइलो भयो। काठमाडौंको कलंकीमा पुरादा रातिको ६,७ बजेको थियो। सबै आ-आफ्नै विहारतिर लाग्यो। यात्रा सार्थकताका साथ सम्पन्न भइसकेको थियो।

निष्कर्ष

थारू समुदायको बाहुल्यता रहेको सप्तरी जिल्ला बुद्धधर्मको विकासमा पनि विस्तारै अघि बढिरहेको देखिन्छ। यहाँबाट

कतिजना त भन्तेहरू बनिसकेका छन् भने अब आएर विहार पनि बनेको छ। साथै यहाँ विभिन्न समयमा विभिन्न बौद्ध जागरण, प्रवचन तथा रचनात्मक कार्यहरू पनि हुँदै आएको छ। हाल आएर थारू जातिहरूले आफूहरूलाई बुद्धका सन्तान हुन् भन्ने कुरामा गर्व गर्न थालेको छ। निश्चित छ, निकट भविष्यमा यहाँ बुद्धधर्मको राम्रो विकास हुनेछ। अस्तु।

विद्यार्थी भाइबहिनीहरूको लेख, निबन्ध, कविता समाविष्ट यस बालस्तम्भमा प्रकाशनको लागि विद्यालयका शिक्षकहरूले आफ्ना विद्यार्थीहरूलाई बुद्धधर्म, संस्कृति, इतिहाससम्बन्धी लेख, कविता, निबन्ध लेख लगाएर यस मासिकमा पठाइ दिन हुन अनुरोध गर्दछ।

भाइबहिनी

पोस्ट बक्स : ३००७, आनन्दकुटी विहार, स्वयम्भू
फोन : ४२७९४२०, फ्याक्स : ४२२८०९७
ई-मेल : anandkuti@mail.com
anandkutibihar@ntc.net.np

SKYWORTH
COLOR TELEVISION

SKYWORTH MULTI-MEDIA

*Surround sound system
*Full multisystem with secam
*LG picture tube
*PCB sanyo 3y12
*Child Lock
*AV stereo
*Full function Remote control

5 Years Warranty

KIRARA
APPLIANCES

TOYO AC

Gas Stove

Rice Cooker

CD/VCD/DVD/MP3

Shower Bath

Marketed by: **KIRARA ELECTRONICS NEPAL**
Fax: 4228401. Email: Kirara@vianet.com.np

धर्मपद-अट्टकथा भाग-४ कृति : एक लघु समीक्षा

-कोण्ठन्या

बुद्ध, बुद्धधर्म एवं बौद्ध दर्शन तथा बौद्ध सभ्यता, संस्कृति, जीवन-पद्धतिं र सामाजिक मूल्य-मान्यताको अध्ययन, अध्यापन, चिन्तन, मनन आदि क्षेत्रमा सर्वाधिक रूपमा पालि वाड्मयलाई प्रामाणिक ग्रन्थ मानिए आएको छ । सूत्र-पिटक, विनय-पिटक र अभिधर्म-पिटक – जसलाई त्रिपिटकको रूपमा चिनिन्छ । 'पिटक' बुद्धभाषा वा पालि (मागधी) भाषाको एक शब्द हो । प्रचलितरूपमा टोकरी वा डालोको रूपमा पिटकलाई अर्थात्तुने, परिभाषित गर्ने गरिएतापनि मजिफ्फमनिकाय अन्तर्गत सन्दक सुत्त र चड्डी सुत्तमा उल्लेख्य 'पिटकसम्पदाय' पद-शब्दले धार्मिक वाड्मयका रूपमा इगित गरेको छ । सुत्तपिटक उपदेश-रूप वा व्यवहार देशना (ओहार-देशना) अन्तर्गत रहेको छ, विनयपिटक संयम-रूप र आज्ञा देशना (आणा-देशना) हो भने यो बौद्ध संघको संविधान नै हो; त्यसरी नै अभिधर्मपिटक तत्व-रूप वा उच्चतर परमार्थ-देशना (परमत्थ-देशना) को शास्त्र हो । भगवान् बुद्धको महापरिनिर्वाण पश्चात् देखि हालसम्म छैठौं पटकसम्म धर्म र विनयको रूपमा सगायना गरी पिटक र निकाय ग्रन्थहरूको यथोचित विभाजन गरिए आएको पद्धति अनुरूप सुत्तपिटक अन्तर्गत दीघनिकाय, मजिफ्फमनिकाय, संयुत्तनिकाय, अहुत्तरनिकाय तथा खुद्कनिकाय पर्दछन् । खुद्कनिकायकै महत्वपूर्ण एउटा ग्रन्थ हो – "धर्मपद", जसभित्र मानव जीवनलाई सार्थकतातर्फ ढोन्याउनका लागि उत्प्रेरणा मिल्ने गहन धर्म, दर्शन, व्यवहार, मन, अध्यात्म, चिन्तन, ध्यान, शान्ति आदि विषयमा सहज, सरल एवं मर्मस्पर्शी-हृदयस्पर्शी जीवनोपयोगी उपदेशमूलक गाथासमाहित रहेका छन् । 'धर्मपद' भित्र जतिवेला आचार्य बुद्धयोषको विद्वतापूर्ण दक्षताले गाथाअनुरूप सम्बन्धित कथा, स्थानविशेष, व्यक्तिविशेष, उद्देश्य र कारण, वर्तमान तथा पूर्व-जन्मको

सम्बन्ध, श्रोतावर्गलाई परेको प्रभाव आदिलाई समेटेर अत्यन्त विस्तारपूर्वक लेख्ने साहसिक कार्य अर्थात् भाष्य लेख्ने जुन जमको भयो, त्यसपछि स्पष्टतः 'धर्मपद' 'धर्मपदट्टकथा' मा परिणत भयो । विस्तार पूर्वक लेखिने भाष्य अर्थात् व्याख्यानलाई अट्टकथाको रूपमा यसरी परिभाषित गरिन्छ ।

स ४ पूण

'धर्मपद'भित्र यमक वर्गवाट थालनी भई बाह्मण वर्गसम्म जम्मा २६ वटा वर्गहरू अन्तर्गत ४२३ वटा पालि गाथाहरू समाहित छन् । ई. सं. १९५४-५५ मा म्यानमारमा भएको छैठौं धर्मसंगायना अन्तर्गत पालि त्रिपिटकको संस्करणमा, आधारित ४२३ वटा गाथाहरूले पूर्ण 'धर्मपद' भित्र ३०५ वटा सम्बन्धित कथाका रूपमा हामीले अध्ययेन गर्न सक्छौं । बुद्धभूमि नेपाल अधिराज्यमा स्थविरवाद बुद्धधर्म वा थेरवाद बुद्धशासनको पुनर्जागरण कालसँगै जनमानससमक्ष बौद्ध साहित्यिक ग्रन्थको अनुवाद

धर्मपद-अट्टकथा

(भाग-४)

DHAMMAPADA-ATTHAKATHA
(PART - 4)

"जगत्पदलाई जानिएन्त सद्य दर्श दौजन भन्न
अगृहपदलाई जानेऽप्य एउट दिन ताप्ति चिन्दनु हो देखा छुह्य ।"

लेखिका: सश्री नालीमल्या मानानन्द
Written By: Miss. Nali Malya Manandhar

विद्यानका कृति र प्रकाशन अन्तर्गत ई. सं. १९३१ मईमा डा. इन्द्रमान वैद्यले नेपाल भाषामा 'धर्मपद' को अनुवाद गरी प्रकाशन गर्नुभएको थियो । त्यसपछि पुनः नेपालभाषामै 'धर्मपद' को नयाँ भाषानुवाद ई. सं. १९४९ मा आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरले प्रकाशमा ल्याउनुभयो भने उहाँले नै ई. सं. १९५२ मा नेपालीमा भाषानुवाद प्रकाशमा ल्याउनुभयो । बोधगम्य 'धर्मपद' को लोकप्रियताकै आधारमा नेपाल भाषा र नेपाली भाषामा पद्यानुवाद समेत प्रकाशन भैसकेका छन् भने 'धर्मपद' को पालि गाथा र अनुवाद आज हामीले थारु, तामाङ्ग, र गुरुङ भाषामा समेत अध्ययन

गर्ने सुअवसर पाउनु सबैका लागि सुखकर विषय भएको छ ।

नेपालको सन्दर्भमा जहाँसम्म ‘धम्मपद-अट्ठकथा’को सबाल छ, त्यसमा आचार्य बुद्धोषकृत ‘धम्मपद’ कै अनुरूप नेपाल भाषामा पहिलो भागको रूपमा हुबहु अनुवादको प्रारम्भ आचार्य भिक्षु अमृतानन्दले ई. सं. १९४५ मा गर्नुभयो, जसभित्र धम्मपदको पहिलो वर्ग ‘यमक वर्ग’ मात्रै सीमित रहेको थियो । त्यसपछि वाँकी रहेका सम्पूर्ण २५ वटा वर्गअन्तर्गत सम्पूर्ण ‘धम्मपद’ लाई भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरले नेपाल भाषामा भाषानुवाद गर्नुभई सातौ भागसम्म प्रकाशमा ल्याउनुभयो । त्यसो त आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरले नै ‘यमक वर्ग, अप्रमाद वर्ग र चित्त वर्ग’ अन्तर्गतका कथाहरूलाई संक्षिप्तरूपमा ‘संक्षिप्त कथासहित धम्मपद (भाग-१)’ शीर्षक दिई ग्रन्थ प्रकाशमा ल्याउनुभयो भने त्यसले निरन्तरता पाउन सकेन । वस्तुतः ‘धम्मपदठ कथा’ अन्तर्गतका कथाहरू, नेपाल भाषा एवं नेपाली भाषा प्रकाशन क्षेत्रमा सच्टाहरूबाट मूल वस्तुलाई समेटी लघु कथा, निवन्ध, प्रबन्ध, संक्षिप्त कथा अभ्यन्तरक र उपन्यास विधामा समेत रचना एवं सृजना हुनु साहित्यिक दृष्टिले गर्व र प्रतिष्ठाको विषय भएको छ ।

‘धम्मपदठ कथा’ मूल ग्रन्थको नेपालभाषामा अनुवाद कार्य आचार्य भिक्षु अमृतानन्द महास्थविरले एउटा वर्गबाट प्रारम्भ गर्नुभएको सुखद भाषानुवाद कार्यलाई थप २५ वटा वर्गको भाषानुवाद एकलैले भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरले पूर्ण गर्नुभयो । सोही कार्यलाई धर्मरत्न शाक्य ‘विशुली’ले अहिलेसम्म पण्डित वर्ग गरी तेश्रो भागसम्म नेपाली भाषामा अनुवाद कार्य सम्पन्न गर्नुभएको छ । मूल ग्रन्थअनुरूप ‘धम्मपदठकथा’लाई नेपाली भाषामा नयाँ रूपमा सृजना गर्ने वा संक्षिप्तमा पुनर्लेखन गर्ने कार्यमा अगुवा श्रष्टा (लेखिका) का रूपमा विपश्यना ध्यानाचार्य उपासिका सुश्री नानीमैयाँ मानन्धर देखिनु नेपाली बौद्ध महिला जगतमा गर्वको विषय हुनसक्छ । विदुषी महिलाकी रूपमा नेपाली बौद्ध जगतमा परिचित सुश्री नानीमैयाँ मानन्धरले वि. सं. २०५८ मा यमक वर्ग र अप्रमाद वर्ग, २०५९ सालमा चित्त वर्ग र पृथ्वी वर्ग, २०६० सालमा बाल वर्ग र पण्डित वर्ग गरी प्रत्येक दुई-दुई वर्गलाई समेटी क्रमशः ‘धम्मपद-अट्ठकथा’ (भाग-१, २, ३) गरी तीनवटा पुस्तक प्रकाशन गरिसक्नुभएको छ । प्रस्तुत-पुस्तक ‘धम्मपद-अट्ठकथा’ (भाग-४) मा पूर्ववत् प्रकाशित पुस्तकहरूमा भै पालि धम्मपदको अरहन्त, सहस्र र पाप वर्ग गरी तीन वर्गका क्रमशः १०, १६, १३ गरी ३९ वटा पालिगाथा र अर्थअनुवाद एवं गाथासँग सम्बद्ध २६ वटा अट्ठकथालाई लेखिकाले समानुपातिक ढंगमा संक्षेपमा

पुनर्लेखन गरी जुन प्रशंसनीय कार्य गर्नुभयो, त्यसलाई पुनर्लेखनीको रचनात्मक दृष्टि गोचर गरिदा यसो लेखन करै लाग्छ कि लेखिकाले स्वतन्त्र अनुवाद एवं स्वशैलीलाई मुखिरित गर्ने कार्यमा नितान्त सचेताता अपनाएको देखिन्छ । लेखनीमा आधुनिकतालाई पछाड्याउने काममा संशोधन, परिवर्तन, प्रगतीशीलवादलाई अङ्गाल्नुपर्छ भन्ने हाल प्रचलित मान्यताभन्दा पृथक रही प्रस्तुत पुस्तकमा लेखिका उभिएको पक्ष धार्मिक दृष्टिले सबल पक्ष नै मान्न सकिन्छ । सम्भवतः विपश्यना विधामा बढी अग्रसर भएर नै होला लेखिकाले पुनर्लेखन गर्नुभएका कथाहरूमा बाह्य प्रभावको छिट्का भेटिन मुस्किल हुन्छ, मौलिक ग्रन्थको मर्मलाई प्रस्तुत गर्नमा सजगता अपनाइएतापनि भाषा, शैली र लेखन प्रस्तुती शैली भने शास्त्रीय शैलीअन्तर्गतको शैलीका रूपमा अधिकांश पाठकलाई अनुभूत होलान् भन्ने मेरो ठम्याइ रहेको छ । पूर्ववत् पुस्तकमाभन्दा एक वर्ग बढी समेटिएको यस प्रकारको पुस्तक हालभै निरन्तररूपमा प्रकाशन हुँदै गएमा पनि कम्तिमा दशौं भाग प्रकाशनपछि मात्र लेखिकाले पूर्णता पाउनसक्ने सकेत देखिन्छ । लेखिका नानीमैयाँ मानन्धरको ‘धम्मपद-अट्ठकथा’ (भाग-१) प्रकाशन भएकै वर्ष २०५८ सालमा उपासक दुण्ड बहादुर वज्राचार्यले सम्पूर्ण धम्मपदको ४२३ पालि गाथा र अर्थानुवाद तथा अति संक्षिप्तमा सम्बन्धित कथाहरूलाई समेटेर ३४६ पृष्ठको ४" X ६" साइजको पुस्तकाकारमा नेपालभाषामा ‘धम्मपद’ (अर्थकथाया मूर्खी व पालि गाथासहित नेपालभाषानुवाद) प्रकाशन गर्नुभएको थियो, जुन नोट बुकको रूपमा लोकप्रिय भएको देखिन्छ ।

त्यसो त पाँच दशकभन्दा अगावै श्रीलंकाली नारद महास्थविरद्वारा अंग्रेजी भाषामा रचित धम्मपद र संक्षिप्त कथा पनि एउटै सानो साइजको पुस्तकमा हामीले पढ्न पाएका हाँ । यसपछि के. श्री धम्मानन्द महास्थविरले The Dhammapada ई. सं. १९८८ मा ६६९ पृष्ठको ठूलो साइजमा (A4) प्रकाशन गर्नुभएपछि यसको गुणगान जतातौ छाएको थियो । नभन्दै सिंगापुरबाट भिक्षु वेराङ्गोड शारद महास्थविरद्वारा TREASURY OF TRUTH (Illustrated Dhammapada) लाई एकदमै आकर्षित रूपमा सम्पूर्ण कथासम्बन्धी रंगीन चित्रसहितको पृष्ठ ८९८ को ग्रन्थ (A6) साइजमा प्रकाशमा आएपछि सो पुस्तकको चर्चा र परिचर्चा हुने क्रम अझै सेलाएको छैन । निकै खर्चिलो आकर्षित रूपमा प्रकाशित सो ग्रन्थको स्वरूपले जो कोहीलाई पनि एकछिन सोच्न, तत्सम्बन्धी मनमा कुराहरू खेलाउन कुतकूत लाग्नु स्वाभाविक नै लाग्ने हुन्छ । सम्भवतः Treasury of Truth ग्रन्थको स्वरूपमा

अरूप पुस्तकको प्रकाशन हुन अभै धैरै समय लाग्नसक्छ । सोही ग्रन्थलाई अत्याधुनिक संचार प्रविधि प्रयोग गरी सिडि मार्फत् अत्याधुनिक रूपमै अध्ययन र अध्यापन गर्ने समेत व्यवस्था हुनुले सबैलाई सहज पारिदिएको छ । किलक-किलक गरी छानौट गर्ने सुविधाअनुरूप गाथा, गाथाको अर्थ, कथा-विषयवस्तु, कथा अनुसारको चित्र, कम्प्युटर स्वयंबाट कथा बाचन गरिने व्यवस्थाले हामीलाई आकर्षित पारेको हुन्छ । त्यसो त सम्पूर्ण त्रिपिटकलाई पालि भाषा तथा अन्य प्रचलित भाषाको लिपि एवं भाषानुवाद समेत CD-ROM मा राख्ने कार्य शुभकार्य थाली भएरपनि कठिपयले आफ्नो उद्देश्यमुताविक कार्य समाप्त पनि गरिसकेका छन् । आधुनिक प्रविधिअनुरूप CD र चिप्स (Chips) को सहयोगले आधुनिक संसारलाई छोट्याइशिएको छ, साँगुरो पार्ने कार्य भएको छ, ठूल-ठूला पुस्तकालय नै CD र चिप्स (Chips) मा अट्ने भएको छ । बुद्ध, बुद्धधर्म र दर्शन अनि इतिहाससम्बन्धी हर कुराहरू, अत्याधुनिक प्रविधि सङ्गसँगै सर्वसुलभ एवं सर्वव्यापकता पाउनेतर्फ उन्मुख हुनसक्नु समस्त शान्तिप्रेमीका लागि सुखकर विषय नै भएको छ ।

जहाँसम्म प्रस्तुत पुस्तकसम्बन्धी उपरोक्त उल्लेख्य कुराहरू छन्, त्यस मध्ये यसमा समाहित तीन वर्गका विषय वस्तु वा कथावस्तुका बारे पनि केही चर्चा गरिनु पाठकका लागि सूचनामूलक एवं सन्देश प्रवाहक हुनसक्ता कि भन्ने अभिप्राय बोक्नु पाच्य हुने नै देखिन्छ । लेखिका सुश्री नानीमैर्या मानन्द्यरले प्रत्येक गाथासित आवद्ध कथावस्तुको सार-संक्षेपलाई प्रस्तुत गर्ने अभिप्राय बोकी विभिन्न सुहाउदो शीर्षकले सजाई दिनुभएको छ । परिणामतः कथावस्तुको अन्तरकथा बारे शीर्षक आफै बोलिरहेको आभाष जो कोहीलाई हुन अस्वाभाविक होइन । अरहन्तवर्ग अन्तर्गत रहेका १० वटा गाथामध्ये नवौ (गा. नं. ९८) गाथामा मात्र 'यन्त्र अरहन्तो विहरन्ति' भनी 'अरहन्त' शब्दलाई पछ्याएको देखिन्छ, अरूपमा कहिं कतै 'अरहन्त' शब्द गाभिएको देखिवैन । र पनि सम्पूर्ण गाथाहरूको भावात्मक अर्थले 'अरहन्त' विषयकलाई इगित गरिराखेको देखिन्छ । "मुक्त भइसकेकोलाई कष्ट हुँदैन, स्मृतिवान् गृही जीवनमा रमाउँदैन, निर्वाण प्राप्त भइसकेकाको गति अज्ञेय हुन्छ, गति थाहा पाउन गाहो हुन्छ, देवताहरूको प्रीय हुने, अकम्प्य हुने, शान्त हुने, उत्तम पुरुष, बस्ने ठाउँ रमणीय हुने, जंगलमा बस्न रमाउने" यी सबै अरहत्व प्राप्त कर्ता वा अरहन्त भइसकेकाहरूको गुणविशेषता हुन् भन्ने कुरा कथावस्तुको शीर्षकैबाटै स्पष्ट हुन्छ । रागबाट अनुरञ्जित हुने, देवबाट दूषित एवं मोहबाट मूढित वा अभिभूत हुने जुन मानवीय स्वभावजन्य वृत्ति छ त्यसबाट विरत भई

मुक्तितर्फ उन्मुख, आन्नव भयावस्थामा पुग्नु, निर्वाणावस्थाको अनुभूत हुने स्तरसम्म पुग्नु जसलाई हामी अरहन्त पुरुष वा अरहत्व प्राप्त भनी जान्नेहुन्छौ । "सासारिक दुःखस्कन्धबाट बिलकुल मुक्तावस्था, चित्त शान्त अवस्थामा आश्रित, जसको अरू कुनै काम गर्न बाँकी रहेको हुँदैन, जे काम गर्दछ, त्यसमा उसलाई कुनै प्रकारको पश्चाताप नै हुँदैन ।" भन्ने कुरा अरहन्त पुरुषलाई इगित गरी परिभाषित गरिएको छ ।

अरहन्त अवस्थामा पुरीसकेकाहरूको पुनर्जन्म हुँदैन, उनले धारण गर्ने पञ्चस्कन्धरूपी शरीर छोड्दा वा पार्थिव शरीरको अन्त्यपश्चात् रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार र विज्ञानपूर्ण स्कन्ध-धर्म के हुन्छ ? भन्ने जस्ता प्रश्न पनि उठ्ने गरेका छन् । वस्तुतः तृष्णा-अविद्या आदि कल्पित वृत्तिले पुनर्जन्मलाई निरन्तरता दिइरहने र त्यसैको अन्त्य वा नाश हुने कारणले अरहन्तको पुनर्जन्म हुँदैन भन्ने व्याख्यान पाइन्छ । जसरी विजुलीको स्वीटच अफ गर्दा विजुलीको धार (Current) बन्द हुन गई वति निभ्ने हुन्छ, ठीक त्यसैअनुरूप तृष्णाको धार निरोध भएपछि जन्म-मरणरूपी बलिरहने वति भयाप्प निभ्ने हुन्छ । वति बल्दा छाउने प्रकाशको मूल कारण वा उत्पत्तिको हेतु नै विजुलीको धार हो भने जितिबेला मूल धार नै बन्द भएपछि प्रकाश कसरी उत्पन्न हुन्छ ? यसरी जब अविद्या-तृष्णाको धार नै जब पूर्णरूपेण बन्द हुन्छ, भ्याप्प निभ्न्दछ त पुनः जन्म-मरणरूपी वति कसरी बल्दछ ? उनको निर्वाण अवश्यभावी भइसकेको हुन्छ । यसरी हामी अरहन्तका विषयमा अरहन्तवर्गभित्र गाथासहित अर्थ एवं कथावस्तु अध्ययन गर्ने हुन्छौ ।

सहस्स वर्ग अन्तर्गत १६ वटा गाँथाहरू मध्ये

"यो च गाथा सत्तं भासे, अनन्तपदसंहिता ।

एक धम्मपदं सेयो, यं सुत्वा उपसम्मति ॥"

(गा. नं. १०२) भन्ने एउटै गाथामा मात्र 'धम्मपद' शब्द-पदसमाहित भएको अर्थपूर्ण देखिन्छ । 'अनर्थ पदयुक्त सयौ गाथा वा श्लोक पदनुभन्दा धर्मपदयुक्त एउटा गाथा मात्र पढ्नु पनि उत्तम हुन्छ; जुन गाथा सुनेर शान्ति प्रवाहित हुन्छ ।' भन्ने अर्थपूर्ण सन्देशयुक्त यस वर्गमा विशेष गरी हामी मानिस केही पाउने, केही होला भन्ने आशाले जे जस्ता कृयाकलापमा धर्म प्राप्तिको नाममा लागेका हुन्छौ, त्यो सही मार्गमा छ वा छैन, धैरै गरें भन्नी एकसुरले लाग्दैमा सही ठाउँमा परेन भने त्यसको अर्थ रहन्न, पानीमा अक्षर कोर्नेफै हुन्छ भन्ने उपदेश प्रवाहित गर्न यो वर्ग प्रस्तुत भएको देखिन्छ । बुद्धकालीन समयमा व्यातिप्राप्त पटाचारा, कुण्डलकेसा, कृष्ण गौतमीको जीवन वृत्तान्त एवं उनीहरूको हृदय परिवर्तनसम्बन्धी मर्मस्पर्शी कथावस्तुले जो कोहीको भित्री मनको गहिराइसम्म च्वास्स

छाइदिएँकै अनुभूत हुने देखिन्छ।

‘अभिवादनसीलिस्स, निच्चं वुड्डापचायिनो ।

चत्तारोधम्मा वुड्डन्ति, आयु वण्णो सुखं बलं ॥’

यो गाथा (गा. नं. १०९) साहै नै लोकप्रिय एवं जनजिवोले समाएको बहुप्रचलित गाथा हो, भिक्षुहरूले आयु, वर्ण, सुख र बल प्राप्त होस् भनी शुभाशिष एवं आशीर्वाद दिन यस गाथा बाचन गर्नुहुन्छ। वाहियात गफमा भुल्नु, फुल नपार्ने कुरामा भौतारिनु, अनर्थ गाथा बाचनमा दिनरात खटनु, युद्धभूमिमा होमिएर अरूपाधि विजय प्राप्त गर्नु, धर्म प्राप्तिको नाममा अन्न-दानाको हबन (जलन) गर्नु: त्यस्तै गरी चञ्चल चित र दुराचारी भई, प्रजा र समाधि विहीन, आलसी र उद्योग हीन, उदय-व्यय (उत्पन्न र विनाश) ज्ञान हीन, अमृतपद र लोकोत्तर धर्मप्रति बेवास्ता गरी सयौं वर्षसम्म बाँचेर पनि त्यो जीवन निरर्थक नै सावित हुन्छ भन्ने उपदेशात्मक प्रेरणा सहस्र वर्गका प्रत्येक गाथाले प्रवाहित गरिराखेको पक्ष धार्मिक दृष्टिले उच्चतर देखिन्छ।

श्रुष्टिकालदेखि नै हामी प्राणी जगतको दुख, अधर्मीपन, पाप र पापीजन्य कुरालाई नकारै आएका छौं। तर प्राणी जगतको नराम्रो प्रवृत्ति भनौं वा स्वभाव भनौं आफ्नो स्वार्थसिद्ध गर्न भने ऊ जे पनि गर्न तयार हुन्छ। पाप गर्नु नराम्रो, पापीदेखि टाढा हुनु भन्ने मनसाय हुँदाहुँदै पाप कर्ममै हाम्रो चित बढी रमाउने हुन्छ, तर रमाउँदैमा त्यसलाई आफ्नो काबूमा नलिई पापमै रमाउन दिई त्यसैमा प्रतिष्ठित गराइराख्यौं भने कोही कसैलाई पनि सुख र शान्तिको अनुभूत हुनै सक्दैन। ‘स्वार्थं मूलमन्त्रस्य स्वाहाः’ भन्ने सोचले अभिभूत हुँदा अर्काको खटा तान्नेमात्र कहाँ हो र गर्धन नै रेट्न तम्सिन्छ, रातारात करोडपति बन्ने धोको बोकेर पाप-पुण्यको ख्याल नगरी सबै स्वाहा: र भवाम पार्ने भूत सवार गराएर बस्छ तर पछि ‘पाप कहाँबाट कराउँछ धुरीबाट’ भनेसरी पश्चाताप र विगतको कुलत एवं दुराचारले पानी विनाको माछा छटपटिनेभै छटपटाहटको अनुभूत हुँदा भत्भती पोल्नेहुन्छ। बस्तुतः यो तीतो सत्य भएतापनि यथार्थता हो जुन जसबेला बाँच्नुको ध्येय के होला भन्ने स्वयमित्र प्रतिप्रश्न गर्नुपर्ने असहज परिस्थिति श्रृजना नहोला भन्न सकिन्न। त्यसेले पापकर्म गरी उम्किन्छु भनी अरूपको आँखामा छारो हानी भाने स्थान कहिंकै पनि छैन, त्यो पापाचार स्वयमित्र भूतसवारभै हावी भएर आफू जहाँ पुग्यो त्यहीं सँग-सँगे पुगीरहेको हुन्छ, त्यसेले पीछा छाइदैन। यो कुरालाई राम्ररी जानेर, बुझेर सोहीमुताविक विधि व्यवहार गर्न आफू अग्रसर हुनसक्छ। पाप जति सबै त्याज्य छन्।

भनी पाप वर्गमा समाहित १३ वटा गाथा र सम्बन्धित कथावस्तुले मानव जीवनमा सुख-शान्ति संचारार्थ उपदेशात्मक सन्देश प्रवाहित गर्न खोजेको देखिन्छ। प्रस्तुत १७ पृष्ठको पुस्तकमा लेखिकाले “अष्टलोक धर्मदेखि श्रीपाद” सम्म गरी जम्मा ४८ वटा शब्दार्थ जसरी प्रस्तुत गर्नुभएको छ, त्यसले पाठकवृन्द लाभान्वित हुने निश्चित छ।

संक्षिप्तमा पुनर्लेखन गरिएको यस कृति १७२ पृष्ठमा अटाइएको छ भने कृतिको आवरण पृष्ठमा भिक्षु शोभनको हस्ताकृति रंगिन कलेवरमा प्रस्तुतीपक्ष राम्रै मान्न सकिन्छ। कथाका पुनर्लेखिका स्वयं प्रकाशिका रहेको यस कृतिको मूल्य रु. ८०।- राखिएको छ भने विगतमा दाताहरूबाट प्रकाशन गरिएका पुस्तक बिकीबाट प्राप्त रकमलाई सदुपयोग गरिएको कुरा पुनर्लेखिकाको दुइ शब्दमा दाताहरूको नाम किटानका साथ हार्दिक साधुवाद व्यक्त गरिएबाट स्पष्ट हुन्छ।

बुद्धभूमि नेपाल अधिराज्यमा बुद्धधर्म, दर्शन, इतिहास र संस्कृति अनि सभ्यतालाई समेटिएर, प्रकाशन जगतमा विस्तारै भएपनि जुन सकारात्मक एवं रचनात्मक परिवर्तन प्रवाह देखिएको छ, निश्चय पनि यो शुभ लाक्षणिक सुखकर विषय हो। हाल धर्मप्रति सतत जागरुक, श्रद्धालुहरूबाट लेखेर, अनुवाद गरेर, प्रकाशक बनेर, सौजन्यकार भएर जुन धर्म चर्याहरू निरन्तररूपमा धार्मिक सेवावृत्तिले भरिदैगएको देखिन्छ, परिणामतः लेखक, अनुवादकहरू विना पारिश्रमिक वा रोयल्टी विना नै सद्धर्मका लागि आफ्नो लेखन श्रमलाई धर्मदानमा परिणत गरिरहेको कुरा समस्त नेपालीहरूका लागि गौरव एवं प्रतिष्ठाको विषय हो। नेपाली बौद्ध महिलाहरूकै प्रतिनिधित्व हुनेगरी विगत चारदशकदेखि अनुवाद विधाबाट लेखनी क्षेत्रमा देखिएका सुश्री नानीमैयाँ मानन्दरले “बुद्धबचन” देखि “धर्मपद-अट्ठकथा” (भाग-४) सम्म नेपाल भाषा तथा नेपालीमा अनुवाद लेखन, सम्पादनका रूपमा २२ वटाकृति प्रकाशन गरिसक्नुभएको छ। तथागत शास्त्राद्वारा निर्दिष्ट जीवनोपयोगी ज्ञान अर्थात् धर्मको मर्म बुझन लेखिकाको अनुदित दीपनी ग्रन्थहरू गम्भीररूपमा अध्ययन गर्नेहरूका लागि अत्यन्तै^१ सहयोगीसिद्ध सावित भइसकेको छ। यसरी प्रस्तुत पुस्तक पनि पाठकहरूका लागि अत्यन्तै सहयोगी हुन्छ भने विश्वास गर्न सकिन्छ। विषयनाचार्य सुश्री नानीमैयाँ मानन्दरबाट सबैका लागि उपयोगी पुस्तकहरू यसरी नै जनमानसलाई निरन्तररूपमा प्रदानगर्दै जानसकोस् भन्ने मैत्रीपूर्ण हार्दिक शुभेच्छा एवं साधुवाद व्यक्त गर्दछु।

१ प्रेम र घृणा .....

भिक्षु धर्ममूर्ति आनन्द, कुटी स्वयम्भू

प्रेम-माया भन्नु कसैप्रति जागृत हुने एक प्रकारको आशक्ती हो । कसैको मन कसैप्रति आकर्षित हुन गई चाहनु र आफ्नो बनाउने इच्छा जागृत हुनु वा अन्तमा संगै बस्ने र जीवन विताउने चाहना वा आशा उत्पन्न हुनुलाई प्रेम-माया भनिन्छ भन्दा अत्युक्ती नहोला । धर्मानुसार यो एक सांसारिक भवचक्रमा विद्यराख्ने 'मनोभाव' हो यस मनोभाव सर्वव्यापि छन् । कुनै न कुनै मनको गङ्गाइसम्म पुग्ने र पुग्नसक्ने यो मनोभाव घनिभूत (उपादान) भई एक जाति जन्मबाट अर्को जाति जन्ममा जाने, अतिक्रमण गर्ने हुन्छ भने यो अनन्तसम्म पनि प्रवाह हुन सकदछ । त्यो स्वभाविक, सुलभ र निरन्तर देख दुन्हु पनि सकिन्छ ।

कुनै एक जन्ममा कुनै एक व्यक्तिप्रति जागृत प्रेम-माया त्यस जन्म पछि पनि रहिरहने हुन्छ । तर दुई पक्ष बीचको प्रेम-मायाको असमातना, स्वभाविक भिन्नता र गाँधापनाको फरकले गर्दा अर्को जन्मसम्ममा पुग्दा दुर्बल हुनगई यस जन्ममा जस्तै अर्को जन्ममा पनि संगै जीवन विताउने अवस्था सृजना नहुन सकदछ । फेरी आ-आफ्नो कर्मानुसार त्यस व्यक्ति अर्को जन्ममा नभेटन पनि सकदछ । त्यसरी केहि जन्महरूसम्ममा पनि भेट नभएको खण्डमा त्यो प्रेम-माया दुर्बल भएर जाने हुन्छ ।

पहिलेको जन्ममा कुनै स्त्रीलाई माया गरेको पुरुष वा त्यस स्त्री यस जन्ममा दुई भिन्ना भिन्नै देशमा वा ठाउँमा जन्म भएपनि नभेटन सकदछ । फेरी एक जनाले मनुष्यभाव प्राप्त गरी बसेर अर्कोले अन्य आत्माभाव प्राप्त यरी बसेको खण्डमा वा दुई मध्ये एकले मनुष्यभाव प्राप्त नगरी केहि समय वितेको खण्डमा पनि भेट नहुन सकदछ । यसरी दुई प्रेमी-प्रेमिका बीच कुनै न कुनै कारणले गर्दा फेरी धैरै अवधिसम्म भेट नभई रहेमा आफ्नो पूर्व प्रेमी वा प्रेमिका छुटीने हुन्छ । यस अन्तरालमा अरु नया प्रेमी वा प्रेमिकाको साथ विताउने अवस्था सृजना हुन जान्छ । नयाँ प्रेमी वा प्रेमिकाका साथ जीवन विताउँदा केहि गरी पूर्व प्रेमी वा प्रेमिकासंग भेट भएको खण्डमा त्रिकोणीय प्रेम बन्न जान्छ र धैरै विपति पनि आई पर्ने हुन सकदछ । जस्तै छोरा, छोरी भएकाहरू पनि 'जोईल पाईल' गएका समाचारहरू, एक भन्दा बढीसंग आवाह-विवाह गरेका समाचारहरू र अन्य प्रकारका प्रेम सम्बन्धका प्रसंगहरू लिन सकिन्छ ।

यसरी जन्मान्तरसम्म प्रवाह हुदै त्रिकोणीय प्रेम प्रसंग बनेको एक घटनाका सम्बन्धमा परीक्षण गरी life between life नामक पुस्तकमा एक रोचक घटना यसरी प्रस्तुत गरिएको छ प्रेम उपादान संयुक्तिसंगै जोडिएर कालान्तरसम्म प्रवाह हुन्छन् । भएको हुन्छ भन्ने तथ्य यस सत्य घटनाले प्रस्तुत पार्दछ । अहिले क्यालिफोर्निया अमेरिकामा बस्ने गेरी पेनिन्टन नामक

नैतिक मनोबैज्ञानिकलाई घटेको घटना हो ।

मिस्टर गेरी Ph.D को लागि पर्येक्षणमा निरत अबस्थामा मिस एलिजावेथसंग भेट भएछ । छाटो चिनापर्चि पछि नै उनीहरु प्रेमी-प्रेमिका बन्न पुगेछ । केहि समय पछि उनीहरुका बीच विवाह पनि भए । विवाह पछि पनि ती दुई एक अर्कालाई अति नै माया गर्ने एक प्रेम जोडिको रूपमा साथि भाईका बीच चिनिने भएछ । उनीहरुको अगाध मायाको सम्बन्ध अरुहरुलाई ईर्ष्या जगाउने किसिमले धैरै समयसम्म पनि कायम रहि आएको रहेछ ।

तर सन् १९८२ को एक किसिमस पार्टिमा मिस कोरोलिनसंग गेरीको पहिलो भेटमै मिस कोरोलिन र गेरी बीच पनि प्रेम सम्बन्ध गर्सिए । जुन सम्बन्ध गेरीको लागि प्रश्न बनिरहेको थियो । किन की उ विवाहित तः छौडै थियो । त्यसमाथि पनि पतिव्रता, अगाध माया गर्ने श्रीमति छिन् । उस्लाई नै थाहा छैन किन उस्ले केरोलिन लाई मन पराउन थाले । यस नयाँ प्रेम सम्बन्धका विषयमा आफ्नो यारी श्रीमति एलिजावेथलाई पनि उस्ले जानकारी गराए । जाति कोशिस गरेतापनि यस नयाँ प्रेम सम्बन्धको अन्त्य चाहि गर्न सकिएन । यसरी गेरीको जीवनमा ठूलो समस्या बन्दै गएको यो त्रिकोणीय प्रेम प्रसंगमा एक दिन अचानक ठूलो भट्का पञ्चो, जब गेरीको अनुपस्थितिमा सन् १९८३—May महिनाको एक रात आफ्नी श्रीमति एलिजावेत खातमा मुर्खित अवस्थामा सुतिरहेको गेरीले भेद्धाए र परिक्षण पश्चात यो साबित भयो कि एलिजावेथले आत्मा हत्या गर्ने कोशिसमा स्लीपिङ ट्याबलेटको अधिक सेवन गरेकी रहेछिन् । उनीलाई बचाउन सफल भएतापनि उन्हो कुराले भन्न गेरी दुखित् हुन पञ्चो । उ अब दुविधाको भुमरीमा फसेको थियो उस्ले अब एलिजावेत वा केरोलिन मध्ये एकलाई चुन्नु पर्ने र अर्कालाई विस्तु पर्ने भयो । आफ्नो गलिलाई छोडेको कुरा महशुस गरी पछि श्रीमतिसंग क्षमा याचना गरी फेरी केरोलिनसंग नलाग्ने बाचा गन्यो र कहिले पनि कोरोलिनलाई भेटन गएन । उता केहि महिनासम्म पनि गेरीले भेटन नआउँदा आफुलाई छोडेको कुरा महशुस गरी केरोलिनले पनि प्रेमिको वियोगमा घरमा कोहिपनि नभएको अवस्थामा भुण्डिएर आत्माहत्या गर्ने कोशिस गरेता पनि अचानक घरमा आएका भाईले उन्नाई बचाउन सफल भए । यो घटना पनि गेरीले थाहा पाए । तब फेरी उस्को सामु समाधान गर्न नसकिने प्रश्नको रूपमा खडा भए । आफ्नो भित्रि छद्यवेखि उनीहरु दुईजना मध्ये कसैलाई पनि चटकक विस्तु सक्ने क्षमता उसमा रहेन । आफु मनो वैज्ञानिक भएता पनि आफुलाई आफ्नो मनलाई कै भैरहेको छ भन्ने कुरा उस्ले बुझन सकेन । क्रमशः .....

श्रोतः Life between life, जिवनको स्वभाव र संसारको विद्यमानता

धर्मको रस

सत्यनारायण गोयन्का

अनु. मिलन श्रेष्ठ

सही रूपमा बुझिएको धर्मको नै सही रूपमा पालन गर्न सकिन्छ । धर्मको सार बुझ्नु र बुझेपछि मात्र उसलाई ग्रहण गर्न सकिन्छ । अन्यथा मूल सार छोडि बाह्य सारमा मात्र अल्फरहन्छ, त्यसलाई नै सार मानि धर्म मान्तर लाग्दै ।

मूल सारमा जहिले पनि एकै समानता रहिरहन्छ । तर बाह्य सारतत्वमा भिन्न भिन्न हुन सक्छ, जहाँ यी बाह्य तत्वलाई धर्म मानिन्छ, त्यहाँ धर्म पनि भिन्न भिन्न रूपमा मानिन्छ । यो हिन्दुहरूको, बौद्धहरूको, मुस्लिम र क्रिश्चियन आदि र हिन्दुहरूको धर्ममा पनि सनातन र आर्यसमाजि, बौद्धमा थेरवादि र माहायानि, जैनमा दिगम्बरी, श्वेताम्बरी, इषाइमा क्याथोलिक, प्रोटेस्टेन्ट र मुस्लिममा शिया र सुन्नि आदि इत्यादि । बाह्य सारलाई मात्र महत्व दिई त्यसलाई धर्मको रूपमा मानेका कारणले नै धर्ममा यो भिन्नता भएको हो र यहि कारणले धर्म भिन्न भिन्न मात्र नभई परस्पर बिरोधि भए ।

कोहि कसैले दुष्पि राख्छन् त कसैले दाढ़ी । दुष्पि मोटो या पातलो ? दाढ़ी पातलो छोटो छोटो या बाक्तो लामो लामो ? केश काट्नेहरूमापनि ? केश लामो लामो श्रुङ्गारका साथ पाल्दछन् त कोहि बिना श्रृङ्गार पटार जटाधारी सरह पाल्दछन् । कोहि शिर मुण्डन गर्द्धन त त्यसमा पनि केहिले छुरा लगाउन्छन् त कसैले चिम्ताले उखेलि । कान छेड्नेहरूमा पनि ? कोहि मुन्द्रा वा बाला लगाउन्छन् त कोहि मुन्द्रा ? कोहि टिका लगाउन्छन् त त्यसमा पनि चण्डन या खरानीको ? आकारमा पनि विभिन्न प्रकारका । माला लगाउनेहरूमा पनि, रुद्राक्ष, चन्दन या तुल्सिको ? त्यसमा पनि बीचमा भुण्ड्याउने या नभुण्ड्याउने ? भुण्ड्याउनेमा पनि कुनै देवी देवताको, गुरु आचार्यको चित्र या चिन्ह त्यसमा पनि कोहि वस्त्र धारी या निवस्त्र ? वस्त्र लगाउनेमा पनि कुनै दुङ्गाको त कुनै दुङ्गाको नहुन्, रंगमा पनि कुनै एक रंग त अर्को अर्कै रंग । बनावटमा पनि विविधता लुगाको प्रकारमा पनि धोति या लुङ्गी ? पाइजामा या पतलुन ? कमिज या कर्था ? टोपि लगाएको या नलगाएको ? टोपिमा पनि टुकिं या हट ? कोहि घाँटिमा, बाहमा या नाडिमा र औलामा माला, डोरी, जन्तर या धातु

(थि) त्यसमा पनि अक्षर जडित या अंक ? शब्द या मन्त्र तन्त्र त यन्त्र ? हातमा पात्र लिई बसेका या पत्र ? पात्र भएमा माटोको, दुङ्गाको या काठको ? फलामको या अन्य कुनै त्यस्तै धातुको ?

यो अनेक प्रकारको रूप रूपावचर भिन्न भिन्न बाह्य आडम्बर, भेष भूषा, आकार प्रकार, बनावट संजावट, र भिन्न भिन्न समुदायको प्रतिक मात्र नभई प्रत्युत्त भिन्न भिन्न धर्म बनी परस्पर बिरोधि पनि भए । कहिले काहि धार्मिक नेताद्वारा भौतारिएका जनतालाई अमृत जस्तो धर्मरस दिए । तर जुन पात्रमा दिए उक्त पात्र पनि हाम्रो लागि प्रमुख बने कालान्तरमा जब त्यो पात्र जीर्ण र पुरानो हुदै गए त्यस पात्र बाट सारा धर्मरस चुहिहंदै गए । हामीसंग मात्र प्वाल परेको रितो पात्र बाकि रह्यो । त्यस पात्रको रसलाई न जानियौ नत चाल्ने कोशिश नै गच्छौ । त्यसकारण त्यो रितो खालि पात्र हाम्रो लागि धर्म भयो र त्यसलाई समाई राख्नु वा त्यसप्रति लगाव र भुकावलाई निरन्तरता दिनु लाई नै हामी हाम्रो जीवनको सार्थकता सम्भक्त्यौ ।

जस्तै भिन्न भिन्न रूप सज्जा थिए उस्तै नै भिन्न भिन्न थिए नै, निष्प्राण, कर्मकाण्ड हाम्रो लागि धर्म बने र त्यसप्रति हाम्रो गहिरो लगाव या आशक्ति भयो । फेरी शुद्ध धर्म बाट छुट्यौं र हामी चुलो दैल्हो, पाकेको या काँचो जात पात, छुवाछुतको, यस या उस नदि समुद्रका किनारमा स्नान गर्ने, तीर्थाटन गरी गर्ने कियालाई नै धर्म मान्न थाल्यौ । यस या उस मन्दिर, मस्जिद, चर्च, चैत्य, आश्रम र गुरुद्वार आदिमा विहान बेलुका दैनिकी आउने जाने कार्यलाई नै धर्मको रूपमा लिन थाल्यौ । पूबे या पश्चिमतर्फ मुख फकर्हाई उभिई या बैस, घुडाटेकी या पलेटी कसी, हात जोडी या हात फैलाई, पञ्चाङ्ग या अष्टाङ्ग दण्डवत् प्रणाम गरी यसयात्यस देवी देवता, गुरु आचार्य धर्म नेताका तस्वीर या मूर्ति चरणहिन्ह या पाठपिठ वा धातु अवशेष या उन्का उपदेश ग्रन्थका अगाडि बन्दना गर्ने शिर भुकाउने, दीप प्रज्वलन गर्ने, नैविद्य चढाउने आरति उतार्ने, शंख या घण्टि घण्टार बजाउने नाच गान गर्ने पूजा किर्तन मन्त्र जप पढने उन्को नामको जप गर्ने वा उन्को बाणिलाई जप गर्नेलाई नै धर्म मान्न थाल्यौ । जसै यी कार्य यन्त्रवत् नै

किन नभएको होस् यस प्रकार भयभित चित्तद्वारा कसैको कोहि कुनै देवताको भाकल गर्नु प्रसाद चढाउन (जात भडुला) जादु दुना, वा भारफुक गर्नुलाई नै धर्म मान्न लाग्यौ । कुनै अज्ञात अदृष्य शक्तिलाई सतुष्ट र प्रसन्न गराउन कुखरा, बोका, गाई, भैसि, र मनुष्यसम्मकामे बलि चढाउन्छौं र यसलाई पनि धर्म नै मानिन्छ । कोहि एकैमारमा टाउको र शरीर दुइटुका गरी बलि चढाउनेलाई त कोहि विस्तार विस्तार तङ्पाई तङ्पाई मार्नुलाई नै धर्म मान्न थाले । यस प्रकार भिन्न भिन्न कर्मकाण्डले भरिएका, धर्म बजारमा पनि बिकि हुन थाले र यस्ता धर्म हामीले चाहेमा पैसाको बलद्वारा किन पनि सक्छौं । जो जस्ते कर्मकाण्ड स्वयं गर्न सक्दैन उस्ते पैसामा अकोलाई गराउन पनि सक्छ । यसो, त्यो सत्य धर्मको घोर अवमूल्यन र तुच्छता हो ।

सत्य धर्मको उपलब्धताको लागि जे जति साधन हामीलाई प्राप्त भए, ती सबै हाम्रो अवुभताको कारण हाम्रो लागि बन्धन भए । कुनै सन्त पुरुषले हामी अन्यकारमा भौतारिहेको देखि अत्यन्त करुणा चित्तले हाम्रो हातमा बलिरहेको प्रकाशयुक्त मशाल थम्याई दिए । ताकि त्यसको प्रकारबाट हामी सही बाटोमा लाग्न सकौं र आफ्नो जीवन यात्रा सरल तरिकाबाट विताउन सकौं । तर कालान्तरमा उत्त प्रकाश (दीप) निभियो । जसले गर्दा हाम्रो हातमा डण्डामात्राकिं रह्यो र मूर्खतावश हामी त्यहि डण्डालाई नै प्रकाशको पुञ्जमानी त्यसमा नै गहिरो लगाव र भुकाव दर्शायौं । शिब हटे र शब मात्रवाकिरंहे । यसरी बाह्य आवरण वा दृष्यमात्र हाम्रो लागि धर्म भए । यस्तो दयनिय अवस्थामा ग्लानिका कारण केहि भारतीय प्रवासि भन्छन् । “म बर्मा आएको चालिस वर्ष भएं यहाँ आएर मैले चोरी गरें, छलकपट गरें, व्यभिचार गरें नशालु लागु पदार्थ सेवन गरें । तर मैले आफ्नो धर्म छोडेनै” कस्तो धर्म छोडेनै

भनी सोध्दा उन्ने सहज भावमा जवाफ दिए, “यस चालिस वर्षमा मैले कुनै बर्मीको हातबाट पानीसम्म पिइन”कस्तो दयनीय अवस्था बनाई राखेका छौं हामीले धर्मको ।

कहिले यस्तो पनि हुन्छ कि बाह्यचर र बाह्य आम्डबररुपी स्थूल तत्वलाई तः हामी धर्म मान्दैनै तरपनि त्यसका ठाउँमा यस्ता सुक्ष्मातिसुक्ष्म तत्वलाई धर्म मान्न थाल्छौं जुन अधिक भ्रामक र अधिक बन्धनमा रालेखालको हुन्छ । जब हामी अन्ध मान्यता, अन्धभावावेशमा अथवा बौद्धिक तर्कजाललाई धर्म मान्न थाल्छौं र त्यसमा नराम्रो सित फस्छौं । हामी जुन परिवारमा जन्मौं र परिवेशमा हुकौं त्यस वंश परम्पराको मान्यताको बारेमा बारम्बार सुनिरहन्छौं । त्यस मान्यताको बारम्बारताले गर्दा यस्तो गरी मनमा छाप बस्दछकी त्यस मान्यतालाई छोडि अन्य कुनै राम्रो र सही हुनै सक्दैन र स्वीकार्नसम्म तयार हुन्दैनौं । हामी यस्तै प्रकारको दार्शनिक परम्पराको मानीरहेकाछौं, त्यससंग हाम्रो एक भावनात्मक सम्बन्ध रहेको हुन्छ । फल स्वरूप त्यसको अलावा अन्य कुनै दृष्टिकोणको स्वीकार्न हामी तयार हुदैनौं । अथवा यस्तो पनि हुनसक्छ की हामीले आफ्नो तर्कशक्तिका कारण कुनै मान्यतालाई स्वीकार्न्यौं र आफ्ने बुद्धिबललाई अधिक मान्यता स्वभाववश अरुकुनै मान्यताको सही मान्न प्रयाश नै गर्दैनौं । परम्परागत मान्यता, हृदयागत भावुकता अथवा बौद्धिक तर्कजालका कारण जब हामी कुनै मान्यताको दाश हुन्छौं तः त्यसप्रति हामी यति आशक्ति राख्दछौं की सधैको लागि त्यसकै चश्मा लगाइरहन्छौं । अतः त्यस रंगका अलावा अरु कुनै रंग हामी देख्दैनौं । यस प्रकार सत्य र शुद्ध धर्मबाट टाढा हुन्छौं । किनकी हरेक कुरा र बस्तुलाई आफ्नै लगाइरहेको चश्माको रंगबाट हेनै बानी वसिसकेकोछ । क्रमशः

Peace of the world is based on peace in the family

World Distribution Nepal Pvt. Ltd.

P.O. Box : 11291, Siddhi Bhawan, Kathmandu, Nepal
 Tel : 4243706, 4246234, 4255088, 4263600, Fax : 977-1-4243726,
 E-mail: bishwa@ccnep.com.np

कर्त्तो ध्यान भावना

भिक्षु सुजनकिर्ति

ध्यान भावना गर्दा खेरी विभिन्न प्रकारका समवेदनाहरु आउन्छन् । हरेक साधकको समवेदनाहरु भिन्ना भिन्नै हुन्छन् । यसरी भिन्ना भिन्नैसमवेदनाहरु अनुभव हुँदा विभिन्न विचारका तरंगहरु मनमा उत्पन्न हुन थाल्दछन् । जे होस् यसरी विभिन्न समवेदनाहरु अनुभव गर्ने क्रममा कोहि साधकले कायिक समवेदनालाई छिटो र राम्रोसंग बुझदछन् भने कोहि साधकले मानसिक समवेदनालाई बढि छिटो र राम्री बुझ्ने गर्दछन् । मानसिक समवेदना छिटै बुझ्नेहरूका लागि पञ्चस्खण्ड को भावना सिकाइन्छ । यो पञ्चस्खण्डमा पनि धैरै समवेदनाहरु हुन्छन् तर सबै यसैमा पर्दछ ।

पञ्चस्खण्डहरु हुन् :-

१) रूप	=	शारीरिक बनावट
२) वेदना	=	अनुभव / समवेदना
३) सञ्ज्ञा	=	संज्ञा
४) संखारा	=	संस्कार
५) विज्ञाण	=	विज्ञान

यदि कसैले रुपलाई चारै बुझ्न सक्छ भने भगवान बुद्ध उनीहरुको लागि सलायतन सिकाउनु भएको छ । सलायतन वा आयतन १२ प्रकारका छन् र यो १२ प्रकारका आयतनहरुमा पनि रुप १० वटा छन् भने नाम २ वटा मात्र छन् । ती १२ आयतनहरु

१) रुप - अवलोकिय बस्तु, २) आँखा, ३) स्वर, ४) कान, ५) गन्ध, ६) नाक, ७) स्वाद द) जिंडो, ९) स्पर्श र १०) शरीर । यी सबै रुपमा गनिन्छन् । बाँकि दुई आयतनलाई नाम धर्म भनिन्छ । ती नाम धर्महरु हुन् :- ११) धर्म र १२) मन वा चित्त ।

यदि कसैमा ध्यान भावनामा सन्तुलित रुपमा नाम र रुपलाई बुझ्ने क्षमता छन् भने भगवान बुद्धले यी साधकहरूलाई धातुको ध्यान सिकाउनु भएको छ । बुद्धधर्म अनुसार धातु १८ प्रकारका छन् । यो धातुलाई-पनि दुईभागमा विभाजन गरि हेर्ने हो भने १० प्रकारका धातु रुपमा पर्दछन् र ८ प्रकारका धातु नाम धर्ममा पर्दछन् ।

ती १८ प्रकारका धातुहरु हुन्:- १) आँखाको धातु, २) रुप धातु, ३) कान धातु, ४) स्वर धातु, ५) नाक धातु, ६) गन्ध धातु, ७) जिंडो धातु, ८) स्वाद धातु, ९) शरीर धातु र १०) स्पर्श धातु

उपरोक्त धातुहरूलाई रुपधर्ममा विभक्त गरिन्छ र बाँकि ८ धातुलाई नाम धातुमा समावेश गरिएको पाइन्छ जस्मा:- ११) चक्षु विज्ञाण धातु eye-consciousness-element १२) सोत विज्ञाण धातु ear consciousness-element, १३) घान विज्ञाण धातु nose-consciousness ele-

ment, १४) जिङ्गा विज्ञाण धातु tongue-consciousness element, १५) काय विज्ञाण धातु body-consciousness, १६) मनोभातु mind-element, १७) मनोविज्ञाण धातु mind-consciousness-element र १८) धर्म धातु dhamma-element यी धर्महरु हुन् जुन एक साधकले देख्ने र बुझ्ने पर्दछ । ध्यान भावना त्यसमा पनि विपश्यना ध्यानको प्रमुख उद्देश्यहरुमा यो नाम र रूप धर्मलाई बुझ्नु हो । त्यसैले हरेक साधकले यी समवेदनाहरूलाई देख्ने र बुझ्ने प्रयास गर्नुपर्दछ । यी धर्महरूलाई व्याख्यान गर्दैमा वा कन्ठ गर्दैमा बुझ्ने र देख्ने सक्छैनौ । अथवा जब ध्यानमा बस्दै त यी धर्महरूलाई नै सक्खनु पर्दै भन्ने खोजिएको होइन । तर ध्यानभावनाको विषेशता विपश्यना ध्यानको प्रमुख उद्देश्य नै यी धर्महरूलाई देख्ने र यथार्थ रुपमा बुझ्नु हो ।

तर यी धर्महरूलाई यथार्थ रुपमा बुझ्न (यथाभूत) सजिलो नभएकोले विभिन्न प्रकारका ध्यानभावनाहरु आजभेलि अपनाउने गर्दछन् । कहिं पेटको समवेदनालाई प्रमुखता दिएकी छ त कहिं स्वास प्रस्वासको गतिलाई प्रमुखता दिएको छ । तर जस्तो सुकै विधि होस् ती सबै विधिहरु सतिप्तृन ध्यानभावनाबाट बाहिर पैदैन । जस्तै आनापान ध्यानभावनामा स्वासप्रस्वासको गतिलाई नाकमा हेर्ने गरिन्छ । त्यस स्थानमा रुप धर्मको उत्पत्ति हुन्छ । त्यहाँ रुप स्कण्ठको उत्पत्ति हुन्छ । त्यस स्थानमा फोट्व्यायतन उत्पत्ति हुन्छ । त्यहाँ काम धातु वा शारीरिक धातुको उत्पत्ति हुन्छ । साथसाथै त्यसैगरी यी धर्महरु छातिमा वा पेटमा तथा अरु स्थानमा पनि उत्पन्न हुन्छन् । त्यसैले यी विस्तृत विभिन्न प्रकारका ध्यानविधिहरु भएतापनि यो कुनै समस्या होइन । तर साच्चैको साधक यथार्थलाई अनुभव गरी बुझ्ने प्रयास गर्नु पर्दछ । आफुले अनुभव गरी पाएको ज्ञानलाई नै सत्य ज्ञानको रुपमा लिइन्छ (भावनामय पञ्च) । यदि किताबको ज्ञानमा ध्यानभावनालाई बुझ्नेको छ भनी भान भएमा त्यो नितान्त गलत निस्कने छ । पुस्तकका शास्त्रहरु खाली मार्गदर्शक मात्र हुन् । यो मार्गमा चल्दा आउने अनुभवहरु अलग्ग हुन्छन् । त्यसैले लोकनीतिमा एउटा गाथा भनिएको छ ।

पोत्यकेसुचयं सिप्पं परहत्येसु यं धनं ।

यथा किच्चे समुप्पने, न तं सिप्पं न तं धनं ॥

अर्थातः- पुस्तकमा भएको ज्ञान र अर्काको हातमा भएको धनले आफुलाई काम परेको बेलामा काम लागेन भने त्यसको केही अर्थ छैन ।

समाप्त

Human Progress : Reality or Illusion ?

philip. M.Eden

Material Consideration

To avoid possible misunderstanding let us for a moment return to materialism. Regardless of how human beings may experience life, they remain human beings. This means at the very least that they must breathe, they must eat, during, sleep, be clothed and sheltered if they live in cold climates. It is offcourse perfectly sensible and normal that proper consideration should be given to this matter. What however is not sensible and normal? Let alone wise, is that we should became obsessed with them .This, tragically enough though, is precisely what has happen. Instead of deciding, calmly and objectively, what the optimum requirements are for human beings as far as material necessities are concerned, and planning to provide this in sensible and equitable fashions, we pursue what is known as a higher standard of living with almost paranoiac intensity.

The two largest political systems in the world, Communism and Capitalism, are both dedicated to production and consuming ever increasing quantities of material goods, and their only essential disagreements concerns the methods which should be used to achieve the maximum output of materialist's brick-a-back. Off course one can argue a great deal about what is the minimum requirement of material well being for human beings-how many calories they should consume, how much space they should occupy etc.,but the important thing is in this respect that if we get our priorities straight, if we give up our absurd obsession with accruing material wealth and power, we should quite naturally gravitate towards an optimum possession and use of material things – our only incentive for owning a bigger house than the Joneses of the road, for example, would be if our family were larger than theirs, not because we wished to prove that we were wealthier or more important than they. Also we should understand that if we could truly loose our ingrained selfishness we would be as an anxious for others to possess the optimum material necessities as we could be to possess them ourselves. We would, to use and over worked phrase, love, or have as much concern for our neighbors as for ourselves.

Egotism And Political Systems Deriving Therefrom.

Our egocentric view of life is so deeply entrenched in us that we find in extraordinarily difficult

to stand back, as it were, and observed the working of the ego in a detached way, since this require virtually a revolution in our way of experiencing life. Nevertheless we must try to understand what egotism means that the way influences and destructs or lives for this must be the first step in overcoming deep-seated fair of the vagaries of existence. let us examine firstly what egotism leads to in practical politics.

Politics professes to be very concerned with the relationship of individuals within society and whole political philosophies, communism for example, are apparently concern with eliminating the exploitation of one group of individual by another, in itself a laudable aim. Politics seeks essentially to remedy these injustice cure disease by redesigning the hospital. Through the redesign may improve the efficiency with which the hospital is run but only if proper attention is being devoted to the patients in the first place. The history of communities is, very few exceptions one long dreary tale of stupidity, cruelty, greed and exploitation because all the way through society the majority of individual have been acting first and foremost from selfish motives, although their actual words and deeds have frequently been wrapped in one convenient guise of virtue of another.

The native revolutionaries who advocate the elimination of their existing rulers of the entire so-called ruling class of a community fail to realize that the same seeds of exploitation and cruelty lie within themselves and their followers. Once the opportunity is placed in their hands they too will manipulate and exploit others in the name of justice and progress. Can anyone, for example, seriously suggest that the regime of Joseph Stalin was not in its essential features as cruel, stupid and oppressive as any regime of the old Czars. It is only if the vicious circle of self-interested can be broken that there is hope of real progress in politics. Yet the overcoming of self-interested is something which only the individual by his own efforts can achieve because it is not attained by dependence on the grace or goodwill of anyone else. Once again Buddhist teaching and training underline this fact and expound on it.

Cont.

म हूँ गरीबको छोरो

अनिल श्रेष्ठ

श्री आजाद मावि, काप्ते, कक्षा : ६

नहेप है कसैले मलाई
गरीब साथी भनेर
देखाउन सक्छु म पनि
ठूलो मानिस बनेर ।

हेमु हुन्न कसैलाई
गरीब साथी भनेर
देखाउन सक्छु उसले पनि
असल विद्यार्थी बनेर ।

पढीलेखी जानी भइ
देशको सेवा गर्नेछु
आफ्नो देशलाई अरुको देशबाट
बचाउन सक्षम हुनेछु ।

गरीब बालबालिकालाई
ज्ञानको महत्व दिलाउने छु
आफ्नो देशलाई अरुको देशमा
चिनारी दिलाउन सक्नेछु ।

नहेप है कसैले मलाई
गरीब साथी भनेर
देखाउन सक्छु म पनि
देश भक्ति भनेर

विद्यार्थी

पढन मन लाग्छ, पढेर ज्ञान लिन्छु
विद्याले मलाई दुन लेख्न सिकाउँछ
भविष्यमा मलाई असल बनाउँछ
विद्यार्थी छु सबैको भलो चाहन्छु
विद्याको ज्ञानले देश बनाउँछु
विद्यार्थी हुँ भविष्यको आँखा म
नेपाललाई विश्वमा चिनाउँछु ।

-नारायण उप्रेती

कक्षा : ८ आजाद मावि, बालुवा काप्ते

सबै जातजाति समान हुनुपर्छ
कसैले गरायो यो जातको वर्गीकरण
साना जातले ठूला जातको पाउ पर्छ रे शरण ।
मलाई त लाग्छ सबै जात छन् समान
ईश्वरको सृष्टिमा सबै थिए समान ॥१॥

लिनुपर्छ हामीले मानवताको भाव
साना जातमाथि गर्नु हुन्न भेदभाव ।
आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्न गरे वर्गीकरण जातको
भेदभाव अन्त्य भए सुन्दर बन्ध हाम्रो देशको ॥२॥

साना जातमाथि गर्नुहुन्न हेला
उनीहरूको पनि आउँछ मौका र बेला ।
सबै जातबीच मिलेर बस्नुपर्छ
सबै जातजाति समान हुनुपर्छ ॥३॥

मानिसले मानिसलाई छुन नहुने कस्तो चलन यो
आखिर सबै मानिसहरूको रगत त रातै हो ।
एक आपसमा भेदभाव गरी के हुन्छ र खै
समानता ल्याउनुपर्छ जातमा पहिलेको भै ॥४॥

साना जातको पनि हुन्छन् आफै इच्छाहरू
छुवाउनु गरी के हुन्छ र खै यो भन्दा अरु ।
त्यसैले स्वीकार गर्नु हुन्न पहिलेको चलन
हुनुपर्छ सबै जातजातिमा हुने व्यवहार समान ॥५॥

-श्रीकृष्ण श्रेष्ठ
कक्षा : ८ श्री आजाद मावि बालुवा-५ काप्ते ।

सम्मान बेभार

बैरीलाई पनि मान्नुपर्छ सबै माथि सम्मान
बेभार गर्नुपर्छ लाटो लड्गाडो भनी हेला गर्नु हुन्न
सबैलाई सम्मान बेभार गर्नुपर्छ सुख, दुखमा सबै मिली
काम गर्नुपर्छ सबै माथि सम्मान बेभार गर्नुपर्छ ।

-एलिसा तिमल्सिना
कक्षा : ४ रानीपानी

हे बुद्ध आज के भइरहेको छ यो देशमा ?

-दिपेन पराजुली 'आशिष'

हे बुद्ध आज के भइरहेको छ यो देशमा
 तिमीले शान्ति क्षेत्र बनाएको यो देशमा
 किन भइरहेको छ हत्या हिंसा
 शान्ति क्षेत्र भनेको यो देशमा
 कहिले आउँछ अब यो देशमा
 शान्ति भन्ने कुरा
 वाजुभाइ काटमार गर्दा छन् थेरै सुरा
 हे बुद्ध आज के भइरहेको छ यो देशमा
 तिमीले शान्ति क्षेत्र बनाएको यो देशमा ।

बुद्धले हाम्रो देश बनानु भए
 बुद्ध हुँदा हाम्रो देश कति राम्रो थियो
 बुद्ध नहुँदा कति राम्रो छ
 बुद्ध भएको बेलामा शान्ति नै शान्ति
 बुद्ध नहुनु भएको बेला अशान्ति नै अशान्ति है ।

-सर्जक आचार्य

बुद्ध तिमी

ए बुद्ध त्यो तिम्रो सुमधुर गाना
 यो मेरो पवित्र कानले सुनिरहन पाओस्
 ए बुद्ध त्यो तिम्रो निश्चल भावना
 यो मेरो मनले बुझिरहन सकोस्
 ए बुद्ध तिमी गाउँ-गाउँ आएर ज्ञान छर
 म तिम्रो पाइला-पाइला फुल बनेर बसिरहने छु
 ए इस तिमी मेरो उद्धार गर
 म तिम्रो गाना सधै गाहिरहने छु
 ए देव तिमी हिंसालाई अहिंसा बनाऊ
 म तिमीलाई बचाइ रहने छु
 ए बुद्ध मलाई शिष्य बनाऊ
 म तिम्रो प्रतीकका रूपमा खडा भइरहने छु.....?

-प्रशान्त राई

कक्षा : ८ रानीपानी परियति केन्द्र

बाल आना पाना ध्यान शिविर

नेपाल विपश्यना यस वर्ष सन् २००६ मा तीनवटा तीन दिवसिय बाल आना पाना ध्यान शिविर सम्पन्न भइसकेका छन् । हाल सम्मका यी तीनवटा आवासिय शिविरहरुमा ५७४ जना बालबालिकाहरुले भागलिइ सहकेका छन् । यी मध्ये ८ जना श्रामणेर ज्यूहरुले पनि एक तीन दिवसिय शिविर साधना गर्नु भएको थियो । अब निकट भविष्यमा हुने आवासिय बाल शिविरमा सहभागि हुन चाहने बाल बालिकाहरुले शिष्य ज्योति भवन कार्यालयमा सम्पर्क गर्न हुन अनुरोध छ । बाल शिविरनिमन अनुसार हुने छ ।

Schedule of residential children Anakpana meditation in Dharmashringa

s.n.	Course duration	Type & course	Age group
4	25 -28 feb.2006	Boys & girls 3days course	8-12 years
5	25 -28 mar.2006	girls 2 days course	13-16 years
6	30 -01apr.2006	boys 2 days course	13-16 years

बाल आना पाना ध्यान शिविरको अभ्यासबाट हुने फाइदाहरु :-

- १) एकाग्रता बढने
- २) स्मरण शक्ति बढने
- ३) भय कम हुने
- ४) नेरूसन्स कम भएर जाने र
- ५) आत्मा विश्वास बढने ।

बौद्ध गतिविधि

भिक्षु विमलानन्द महास्थविर अभिनन्दित्

माघ ७ लुम्बिनी- लुम्बिनी बुद्ध विहार निवासि भिक्षु विमलानन्द महास्थविरको ७८ औं जन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा भिक्षु महासंघद्वारा पवित्र महापरित्राण पाठ गरी शुभकामना र शुभाषिष्ठ दिनु भएको समाचारछ ।

त्यसरी नै धर्मोदय सम्भाल लुम्बिनी शाखा र अन्य बुटवल, भैरहवा र उहाँको पुण्यभूमि पाल्पा तानसेनका विभिन्न संघ संस्थाहरूले उहाँको बुद्धधर्म प्रचार प्रसारमा गर्नुभएको योगदानलाई कदर स्वरूप अभिनन्दन गरिएकोछ । केहि बाधा व्यवधानका कारण उक्त कार्यक्रम भव्यताकासाथ सम्पन्न हुन नसकेकोले पछि पुनः उक्त कार्यक्रम भव्यताका साथ आयोजना गरिने कुरा आयोजक समितिबाट जानकारी आएको छ ।

बुद्धपूजा सम्पन्न

माघ:-१ काठमाडौं प्रत्येक पूर्णिमामा आयोजना हुने बुद्धपूजा तथा धर्मदेशना कार्यक्रम माधशुक्लपूर्णिमाको अवसरमा स्वयम्भूस्थित आनन्दकुटी विहारमा भिक्षु अनगारिका तथा उपासक उपासिकाहरूको समुपस्थितिमा सुसम्पन्न भएकोछ ।

भिक्षु कुमार काश्यप महास्थविर समक्ष शील-प्रार्थना पश्चात बुद्धपूजा पछि भिक्षु सारद (श्रीलंकामा अध्ययनरत) ले सारगर्भित धर्मदेशना गर्नुभएकोथियो । समाजमा शान्ति र मंगलको कामना गर्दै परित्राण पाठ गरि कार्यक्रम समापन गरिएको थियो । स्व. गणेशमान नकर्मीको पुण्यस्मृतिमा उहाँका श्रीमती सहित सपरिवार ले भिक्षु अनगारिका तथा उपासक तथा उपासिकाहरूलाई भोजन दानको व्यवस्था गरिएको थियो ।

भिक्षु सम्यकरत्नको दाहासंस्कार सम्पन्न

माघ २१ मातातिर्थ:-दिवंगत् संघनायक भिक्षु अनिरुद्ध महास्थविरका शिष्य भिक्षु सम्यकरत्न (शेषी भन्ने) जो मातातिर्थमा बसोबास गर्दै आउनुभएको भिक्षु माघ १८ गते दिनको २ बजेतिर दिवंगत् भएकोथियो । वहाँको दाहासंस्कार माघ २१ गते शुक्लवारका दिन मातातिर्थस्थित तामाङ्ग चिह्नानमा भिक्षुमहासंघद्वारा अनित्य स्मरण गर्दै परित्राण पाठका साथ पुण्यानुमोदन पछि भिक्षु महासंघ सहित वहाँका परिवारजनबाट पार्थिव शरीरमा दागबत्ति दिइएको थियो ।

साप्ताहिक महापरित्राण सञ्ज्ञायन हुने

देशमा भइरहेको हत्या र हिंसा र आतंकबाट आर्जित समस्त देशबासीहरूका साथै समस्त लोकवासीहरूलाई शान्ति र स्वस्तिको कामना गर्दै यही कागुन २१ गते आइतबारदेखि २७ गते शनिबार २०६२ कागुनसम्म हुने साप्ताहिक महापरित्राण पाठ सञ्ज्ञायन हुन गइरहेको छ ।

उक्त पुण्य कार्यमा सहभागि भई पुण्य संचय गर्नुका साथै कार्यक्रमलाई सार्थक बनाइदिनु हुन समस्त धर्मानुभावहरूलाई निमन्त्रणा गर्दछौं । ज्योतिउदय विहार, चापागाउँ, ललितपुर ।

चौथो भिक्षु शिविर सम्पन्न

सन् २००४ देखि निरन्तररूपमा सञ्चालन हुई आएको भिक्षु शिविर गत १५-२६ डिसेम्बर २००५ मा पनि सम्पन्न भयो । उक्त शिविरमा २० भिक्षु तथा १२ अनगारिकाहरूको सहभागिता थियो । शिविरको सम्पन्न भिक्षु आचार्य श्रद्धानन्दबाट सञ्चालन गरिएको थियो । शिविर अवधिभर तीन भिक्षु र एक अनगारीकाले धर्म सेवा गर्नु भएको थियो र शिविरमा उपत्यका लगायत बुटवल तथा भैरहवाका विभिन्न विहारबाट सहभागिता रहेको थियो । शिविरमा आएका भिक्षुगणहरूले आवास तथा भोजन प्रति सन्तोष व्यत्ति गर्दै यस्तो शिविरलाई निरन्तरता दिनु पर्ने कुरामा जोड दिनु भएको थियो ।

वहाँहरूको सल्लाह बमाजिम अबदेखि धर्मशङ्क्रमा हरेक वर्षमा भिक्षुहरूको लागि दुईवटा शिविर सञ्चालन गर्ने लक्ष्यका साथ आगामी अप्रैल १५, २००६ मा पांचौ शिविर सञ्चालन हुने जानकारी गराउदै उक्त शिविरमा सहभागिता हुन सबै अदरीय भिक्षुगण तथा अनगारीकाहरूमा नेपाल विषयना केन्द्र आवान गर्दछ । र अन्तमा उक्त सम्पन्न शिविरमा सञ्चालन गर्न लाग्ने खर्च व्योहारी दिइका सम्पूर्ण साधक साधिकाहरूप्रति नेपाल विषयना केन्द्र कृतज्ञता जापन गर्दछ । यस प्रकारको भिक्षु शिविर केही विषयना केन्द्रहरूमा मात्र सञ्चालन हुने गरेको छ ।

बौद्ध उपासिका मन्त्र

आनन्दकुटी विहारया पुलांम्ह उपासिका, आनन्दकुटी विहार दायक सभाया अध्यक्ष तीर्थ नारायण मानन्दधरया जहान व्यहे वंग माघया १६ गते चाहने मदुगु जुल । आनन्दकुटी विहारया भन्त्तैपिन्स मरणानुस्मरण पाठ यासे मदुम्ह उपासिकायात निर्बाण कामनायागु जुल ।

शिविर सञ्चालनया जुई त्यगुदु

अन्तराष्ट्रि बौद्ध भावना केन्द्र शंखमुलः- स्यानमार (बर्मा) या ध्यान गुरु सयादो ऊ. पण्डितामिवश भन्ते व्यहे वडगु फगुण १ गते नेपालेय विज्याइगु दु । वस्स्पोलया निर्देशनेय फागुण २ गते निसें १३ गते तक्क लुम्बिनि पण्डितारामे ध्यान शिविर सञ्चालन जुझगु दु । वयें फागुण १४ निसें २५ तक यैं खमोल अन्तराष्ट्रिय भावना केन्द्रेय न शिविर सञ्चालन जुझगु दु । यगु निगु शिविरसं व्यति कया दित इनाप याना च्वना । शिविरेय व्यति कयादि न्हापि सकसित न लसकुश दु स्वापुया लागि अन्तराष्ट्रि बौद्ध भावना केन्द्र शंखमुल यैं फोन ल्या ४-७८१७०९

५८ औं स्वतन्त्र दिवस सम्पन्न

उक्त दिन विहान नेपालका लागि राजदूत महामहिम श्रीमति ग्रेस ए. आर्शिवादमले श्रीलंकाको राष्ट्रिय झण्डोत्तलनका साथ राष्ट्रिय गान र प्रादिप प्रज्वलन पछि उपस्थित धार्मिक गुरुहरूबाट शुभाषित पाठ सम्पन्न गरिएको थियो । उक्त अवसरमा भिक्षु धर्मसूति तथा आनन्दको तर्फबाट बौद्ध चरित्रानुसार उपस्थित महानुभावहरूका साथ श्रीलंकावासिहरूलाई पनि परित्राण पाठ गरि शुभाषिस् र आर्शिवाद प्रदान गरिएको थियो । साथै अन्य धर्म समुदाय हिन्दुहरू जस्तै- मुस्लिम, र क्रिश्चियन आ-आफ्नो चारित्रानुसार धार्मिक पाठ सञ्ज्ञयना गरि शुभ-कामना व्यत्ति गरिएको थियो ।